

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Walcherse ketens : de trans-Atlantische slavenhandel en de economie van Walcheren, 1755-1780

Kok, G.J. de

Citation

Kok, G. J. de. (2019, June 5). *Walcherse ketens : de trans-Atlantische slavenhandel en de economie van Walcheren, 1755-1780*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/73831>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/73831>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/73831> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Kok, G.J. de

Title: Walcherse ketens : de trans-Atlantische slavenhandel en de economie van Walcheren, 1755-1780

Issue Date: 2019-06-05

2. Organisatie en financiering

In juli 1787 verliet koopman Jan van der Woordt met zijn gezin de stad Vlissingen. Zijn openlijke sympathie voor de Patriottenbeweging maakte een langer verblijf op Walcheren te riskant. In de zomer van dat jaar was er onrust tussen aanhangers van stadhouder Willem V en patriotten. De patriotten wensten democratische vernieuwingen en lieten zich inspireren door verlichte denkbeelden. Die verlichting bleef beperkt, want tot een breed gedragen afkeuring van de mensenhandel vanuit Afrika kwam het niet.

Opvallend veel Vlissingse slavenhandelaren koesterden patriottistische denkbeelden. Toen Van der Woordt de stad ontvluchtte was hij al meer dan dertig jaar actief in de slavenhandel, aanvankelijk in compagnie met zijn oom Jan van der Moyse en sinds 1767 zelfstandig.¹ Zijn zoon Lambrecht vertegenwoordigde de handelsbelangen van de familie vanuit West-Indië, terwijl de koopman een andere zoon klaarstoomde om het Vlissingse kantoor over te nemen.² Deze Anthony had echter een grote hekel aan kantoorwerk, hij had dichterlijke aspiraties en besteedde zijn tijd liever aan de kunst. Later zou Anthony met afgrijzen terugdenken aan de verwachtingen van zijn vader en “de verslaafdheid tegen mijn wil op het comptoir”.³ In één van zijn gedichten is een verwijzing te vinden naar zijn vaders handelstak. Volgens hem werd hij door zijn vader “onmeêdoogend gedoemd tot een leven, als ’t leven der slaven”.⁴

Het kantoor van Jan van der Woordt was één van de Walcherse organisaties die zich bezighielden met de slavenhandel na 1755. Tezamen verzorgden zij honderden uitredingen naar West-Afrika en West-Indië. In dit hoofdstuk staan de Walcherse handelskantoren die slavenreizen uitreedden centraal. Het gaat daarbij allereerst om de slavenhandelaren zelf en de manieren waarop zij hun slavenreizen financierden. Ook de investeerders komen aan bod: zij waren het die de lokale slavenhandel van het

¹ In een advertentie in de *Middelburgsche Courant* liet Van Der Woordt weten dat hij na de dood van zijn compagnon Van Der Moyse de gezamenlijke firma onder eigen naam voortzette. *Middelburgsche Courant*, 2 juli 1767. Van der Woordt was niet de enige Patriotse slavenhandelaar. Zo werd tijdens de onlusten in 1787 ook het huis van Abraham Louijssen geplunderd. *Verzameling van Placaaten, resolutien en andere authentieke stukken enz betrekking hebbende tot de gewigte gebeurtenissen, in de maand september MDCCCLCCVII (...)*, deel II (Kampen 1789), 244. Ook François Adriaan van Rosevelt – Cateau was slavenhandelaar en Patriot, net als N.C. Lambrechtsen, die in 1787 in een commissie tot herstel van de slavenhandel zat.

² C.J. Wenckebach, *Gedichten van A. van der Woordt en levensbericht aangaande den dichter van C.J. Wenckebach* (Den Haag 1843), 91. Om welke kolonie het ging is onbekend.

³ E. van Vriesland, ‘Inleiding tot Anthonij van der Woordt’, in: *Onderzoek en Vertoog 2* (1958), 444.

⁴ Wenckebach, *Gedichten van A. van der Woordt*, 33.

benodigde kapitaal voorzagen. Wie waren die geldschieters en waarom staken zij geld in deze handelstak? Tot slot maak ik een inschatting van de kapitaalbehoefte van Walcherse slavenhandelaren in de jaren zestig en zeventig van de achttiende eeuw.

2.1 Organisatievormen en slavenhandelaren

In de ruim zeventig jaar na de ontmanteling van het WIC-monopolie hielden meer dan vijftig Walcherse firma's zich bezig met de trans-Atlantische slavenhandel. Deze firma's werden destijds vaak aangeduid met de term 'comptoiren'. Veruit het grootste aantal van deze kantoren organiseerde slechts één of enkele slavenreizen. Het aantal kantoren dat de Walcherse slavenhandel domineerde was veel kleiner. De acht grootste deelnemers waren gezamenlijk verantwoordelijk voor ongeveer 65 procent van alle uitredingen in deze periode.⁵ Een exact percentage valt niet te noemen, omdat niet van alle slavenreizen het organiserende kantoor bekend is.

Tabel 2-1: Belangrijkste kantoren in de Walcherse slavenhandel, 1730-1802

Kantoor	Thuishaven	Aantal uitredingen	Eerste uitreding	Laatste uitreding	Jaren actief in slavenhandel
Commercie Compagnie (MCC)	Middelburg	113	1732	1802	70
Jan Swart (& Zoon)	Vlissingen	53	1739	1792	53
Adriaan Kroef	Vlissingen	40	1738	1788	50
Snouck Hurgronje & Louijssen	Vlissingen	33	1766	1792	20
(Moyse &) Jan van der Woordt	Vlissingen	30	1745	1777	32
Thobiassen Wulphert	Vlissingen	27	1745	1785	40
Jan de Zitter (& Zonen)	Vlissingen	14	1761	1788	27
De Bruijn & De Smit	Middelburg	14	1761	1774	13
Overig (29) en onbekend		175			

Bron: TSTD

De onbetwiste lokale marktleider was de MCC, een organisatie met ruim tweemaal zoveel slavenreizen als de nummer twee: het kantoor van Jan Swart. Ook Adriaan Kroef behoorde tot de grootste drie Walcherse slavenhandelaren.⁶ Dat de MCC, Swart en Kroef

⁵ De slavenhandel vanuit Liverpool kende een vergelijkbare concentratiegraad. David Richardson, 'Profits in the Liverpool slave trade: the accounts of William Davenport, 1757-1784', in: Roger Anstey en P.E.H. Hair (red.), *Liverpool, the African Slave Trade, and Abolition. Essays to illustrate current knowledge and research* (Liverpool 1976), 60-90, 68.

⁶ Bij het samenstellen van de lijst in tabel 3.1 heb ik de reder-boekhouders van enkele slavenschepen samengevoegd. Tot de 40 reizen van Adriaan Kroef behoren bijvoorbeeld ook 4 reizen van Abraham Kroef. Hierbij ben ik ervan uit gegaan dat er vanwege een familierelatie feitelijk van één organisatie sprake was.

bovenaan de lijst staan, komt mede door hun langdurige deelname aan de slavenhandel. Alle drie redden hun eerste slavenschip in de jaren dertig van de achttiende eeuw uit en gingen vrijwel de gehele vrijhandelsperiode door met de slavenhandel.

De kantoren financierden hun slavenhandelsuitredingen op twee verschillende manieren. Ten eerste konden ze de reizen geheel financieren met eigen kapitaal. Dat was de werkwijze van de MCC. Deze compagnie organiseerde slavenreizen voor eigen rekening en risico. Het was echter gangbaarder om extern kapitaal te werven om nieuwe slavenschepen te financieren, de praktijk die voor zover bekend alle andere kantoren hanteerden.

De MCC

Sinds de oprichting in 1720 was de MCC een organisatie met een in aandelen verdeeld, vast bedrijfskapitaal. In dat jaar wilde een groep Middelburgse kooplieden de kwakkelende lokale economie een impuls geven. Tijdens de Spaanse Successieoorlog hadden Middelburgers de slechte staat van de commerciële scheepvaart enigszins kunnen maskeren door kaperschepen uit te reden, maar de Vrede van Utrecht (1713) maakte dat onmogelijk. De WIC dwarsboomde in toenemende mate de smokkelhandel op West-Afrika. Zware concurrentie zette ook de Europese handel onder druk. Kooplieden hadden het lastig, maar in 1720 deed zich een opmerkelijke kans voor om de particuliere koopvaart van de stad te bevorderen. Nadat aandelenemissies van de *Compagnie du Mississippi* in Frankrijk en de *South Sea Company* in Engeland tot speculatiedrift hadden geleid onder beleggers, raakte ook Nederland in de ban van nieuwe commerciële initiatieven.⁷ Veel van deze initiatieven waren buitensporig ambitieus, maar beleggers en speculanten tekenden grif in om de boot niet te missen. De bubbel barstte in het najaar van 1720 en de meeste voorgestelde ondernemingen kwamen nooit van de grond. De MCC was echter een uitzondering. Weliswaar wisten de initiatiefnemers slechts *f* 1,3 miljoen van de gewenste *f* 10 miljoen aan kapitaal bijeen te brengen, maar dat was ruim voldoende om een handelsorganisatie met een eigen vloot op te richten.⁸

De MCC was niet specifiek opgericht voor de slavenhandel. In de beginperiode concentreerde de compagnie zich op de Europese vaart, de retourvaart op het Caribisch

⁷ Tientallen initiatieven werden door een anonieme contemporaine anonieme auteur ter lering en vermaak gebundeld in *Het groote tafereel der dwaasheid* (eerste druk 1720). De meeste zijn nooit van de grond gekomen. Eén daarvan betrof een “Compagnie van Commerce, Negocie, en Navigatie binnen de Stadt Vlissingen”, met een geprojecteerd aandelenkapitaal van maar liefst *f* 30 miljoen. Een ‘VCC’ is echter nooit van de grond gekomen.

⁸ Reinders Folmer-Van Prooijen, *Van goederenhandel naar slavenhandel*, 26.

gebied en de smokkelhandel op Spaans West-Indië. Het eerste decennium verliep echter rampzalig, met slechte financiële resultaten en het verlies van diverse schepen.⁹ Deze “menigvuldige en onvoorkomelijke dessastres” deden de compagnie bijna de das om, maar een reorganisatie van het kapitaal voorkwam de ondergang.¹⁰ Tot in de jaren veertig van de achttiende eeuw reedde de MCC schepen uit naar Spaans West-Indië en tot 1755 voeren MCC-schepen ook op Europese bestemmingen. Tegenvallende vrachtprijzen en handelsresultaten leidden ertoe dat de directeuren zich na dat jaar vrijwel exclusief op de West-Afrikaanse handel en de slavenhandel gingen richten.¹¹

De MCC was een particuliere compagnie en had dus geen monopolie of octrooi van de Staten-Generaal.¹² In de tweede helft van de achttiende eeuw was ze organisatorisch gezien een bijzondere speler in de Nederlandse slavenhandel. Ten eerste financierde de MCC haar slavenreizen met eigen kapitaal. Beleggers bezaten aandelen (of: actiën) in de compagnie, niet in de individuele handelsreizen die de directeuren organiseerden. In de boekhouding van de MCC werden de reizen afzonderlijk geadministreerd, maar de resultaten werden jaarlijks geconsolideerd. Een tweede kenmerk was dat beleggers hun geïnvesteerde kapitaal niet zonder meer konden terugtrekken uit de compagnie. De compagnie heeft na haar oprichting geen nieuwe aandelenemissie meer gedaan in de achttiende eeuw. De geplaatste aandelen waren echter vrij verhandelbaar, hoewel de koers na de dramatische beginjaren was ingestort (zie § 3.2). Het feit dat de MCC een vast bedrijfskapitaal had zorgde voor een grote mate van continuïteit. Financiële tegenslagen betekenden niet direct het einde van de onderneming. Bovendien hadden de directeuren een grote mate van autonomie en hoefden zij niet voor iedere beslissing de toestemming van de aandeelhouders te verkrijgen.

⁹ De kostbaarste mislukking was het verlies van twee kapitale schepen, die in 1724 vertrokken voor een zeer speculatieve reis naar de westkust van Zuid-Amerika. Zie Ruud Paesie, *Voor zilver en Zeeuws belang. De rampzalige Zuidzee-expeditie van de Middelburgse Commercie Compagnie, 1724-1727* (Zutphen 2012).

¹⁰ NL-MdbZA, MCC 15, vergadering heren directeuren, 4 oktober 1726 (scan 5).

¹¹ De transformatie van de MCC van algemene handelscompagnie tot slavenhandelscompagnie tussen 1720 en 1755 is beschreven in Reinders Folmer-Van Prooijen, *Van goederenhandel tot slavenhandel*.

¹² Hoewel de MCC dus een wezenlijk ander karakter had dan de geoctrooieerde compagnieën, werd de compagnie toch regelmatig verward met de WIC. In 1769 wilde het stadsbestuur van Middelburg de compagnie extra belasten bij de waag, in overeenstemming met de tarieven die voor de WIC en de VOC golden. Twee directeuren moesten aan het stadsbestuur demonstreren “dat de commercie compagnie in desen niet dan met het uijterste grief anders kon geconsidereert worden te zijn als particuliere reeders en boekhouders van scheepen (...) en geensints kunnen worden aangemerkt te zijn, als de geoctrooieerde Oost & West Ind: Comp”. NL-MdbZA, MCC 21, vergadering 7 november 1769 (scan 186). De Engelse veroveraars van Essequibo en Demerara tijdens de Vierde Engelse Oorlog zagen de MCC-correspondent aan voor een agent van de WIC. Van de Voort, *Westindische Plantages*, 71.

Partenrederijen in de slavenhandel

Andere Walcherse kantoren die actief waren in de slavenhandel regelden hun zaken op een voor de vroegmoderne scheepvaart meer gebruikelijke wijze. Zij brachten hun schepen onder in zogenoemde partenrederijen, een financieringsvorm met een lange voorgeschiedenis in Nederland.¹³ Ook in Engeland en Frankrijk was de partenrederij een veelgebruikte financieringsconstructie in de slavenhandel.¹⁴ Bij een partenrederij werd het kapitaal dat benodigd was voor een uitreding gesplitst in een even aantal parten, vaak 24, 32 of 64. Het benodigde kapitaal was bestemd voor de aanbouw- of aanschafkosten van het schip en de equipagekosten. Daarnaast was het in de slavenhandel gebruikelijk dat de rederij zelf handeldreef en dus de kosten voor de aanschaf van de handelsgoederen droeg.¹⁵ Het organiserende kantoor trad op als directie van de partenrederij, destijds aangeduid als 'boekhouder'. De boekhouder was verantwoordelijk voor de gehele organisatie en administratie van de reis. Hij zocht ook naar investeerders die geïnteresseerd waren in het kopen van parten. Met het aanschaffen van een scheepspart werd een investeerder een 'reder', en het part gaf recht op een evenredig aandeel in de winst (of het verlies) van de uitreding. De boekhouder bezat zelf vaak ook een aantal scheepsparten. Afspraken over de onderlinge rechten en plichten en het reisdoel legden de reders vast in een rederijcedul.

Eén enkel kantoor of persoon kon boekhouder zijn van meerdere partenrederijen; meestal werd voor ieder afzonderlijk schip een aparte rederij opgericht. Een kleine groep gespecialiseerde boekhouders domineerde de Walcherse slavenhandel na 1730. Deze slavenhandelselite beschikte over de benodigde kennis, netwerken, West-Indische agenten en goede contacten met investeerders. Kopers van scheepsparten moesten veel vertrouwen hebben in de boekhouder van de rederij, die immers veel praktische zaken regelde zoals het aanstellen van scheepsofficieren. De namen van de meeste investeerders in slavenschepen zijn onbekend, maar het is waarschijnlijk dat een groot deel van de reders bestond uit persoonlijke kennissen van de boekhouders en mensen met een breder belang bij de continuering van de slavenhandel.¹⁶ Reders met een

¹³ Zie S. Hart, 'Rederij', in: *Maritieme geschiedenis der Nederlanden, deel 2* (Bussum 1977), 106-125 en F.J.A. Broeze, 'Rederij', in: *Maritieme geschiedenis der Nederlanden, deel 3* (Bussum 1977), 92-137.

¹⁴ C.S. McWatters, 'Investment returns and la traite négrière: evidence from eighteenth-century France', in: *Accounting, Business & Financial History* 18/2 (2008), 161-185, 162-163 en 179, noot 6. Richardson, 'Profits in the Liverpool slave trade, 67-68.

¹⁵ Er waren wel uitzonderingen, waarbij reders en bevrachters gescheiden waren. Deze praktijk kwam waarschijnlijk vooral later in de achttiende eeuw voor. Zie bijvoorbeeld de casus van het Zierikzeese slavenschip *Neptunus* dat in 1784 vertrok voor een slavenreis. Ruud Paesie, *Slavenopstand op de Neptunus. Kroniek van een wanhoopsdaad* (Zutphen 2016), 58-59.

¹⁶ Vergelijk, Gordon Boyse, *Information, mediation and institutional development. The rise of large-scale enterprise in British shipping, 1870-1919* (Manchester 1995), 27.

scheepspart waren in principe voor de duur van een enkele reis aan de rederij verbonden. Gemiddeld duurde een slavenreis anderhalf jaar, maar het kon langer duren voordat alle opbrengsten geremitteerd waren uit de koloniën. Na het einde van een reis konden de reders gezamenlijk besluiten om het schip te verkopen en de rederij te liquideren, dan wel om een nieuwe reis te ondernemen. In de praktijk had de boekhouder veel autonomie om een nieuwe reis te initiëren, aangezien hij de meeste kennis bezat over de marktsituatie. Hoe vaak parten van eigenaar wisselden, hoe duurzaam de relatie tussen investeerders en boekhouders was en hoeveel reders er gemiddeld investeerden in een partenrederij is wegens gebrek aan gegevens helaas niet na te gaan.

Boekhouders van Walcherse slavenschepen konden op diverse manieren profiteren van het organiseren van de slavenreizen. In de eerste plaats door de partenrederij een commissie voor hun werkzaamheden in rekening te brengen. In een bewaard gebleven rederijcedul van het kantoor Snouck Hurgronje & Louijssen werd een commissie van 1 procent van de uitgaande en thuiskomende rederijkosten afgesproken.¹⁷ Dat was waarschijnlijk een gebruikelijke afspraak. Een achttiende-eeuws koopmanshandboek vermeldt dat boekhouders meestal een commissie van 1 tot 1,5 procent van de uitredingskosten in rekening brachten.¹⁸ Volgens een kritische beschouwer van de Nederlandse slavenhandel in de jaren tachtig van de achttiende eeuw was een dergelijke provisie “geen geëvenredigde somma [...] voor de moeite die daartoe vereischt word”.¹⁹ Hij meende dat een te geringe provisie tot wantoestanden leidde, doordat het boekhouders ertoe aanzette zich op oneigenlijke manieren te verrijken ten koste van de rederij. Hoewel de anonieme beschouwer doelde op werkelijke misstanden (zoals het voor eigen rekening meegeven van handelsgoederen aan de kapitein zonder toestemming van de investeerders), staat het wel vast dat de meeste boekhouders van slavenschepen ook op legale wijze profijt konden trekken van hun boekhouderschap door het combineren van commerciële activiteiten.

Slavenhandel en gerelateerde activiteiten

Het uitreden van slavenschepen was een specialistische activiteit, maar dat wil niet zeggen dat het de enige activiteit was van de kantoren die zich ermee bezighielden. De

¹⁷ NL-HaNA, VWIS 1222, bijlage bij missive van representant (...) en bewindhebbers van de WIC, Kamer Zeeland aan de Staten-Generaal, 9 maart 1770 (scan 45-47). Ook de directeurs van de MCC ontvingen een commissie voor hun werkzaamheden, bestaande uit 10 procent van de gemaakte winsten of uitgekeerde dividenden. Deze bepaling stamde echter nog uit de tijd vóórdat de MCC deelnam aan de slavenhandel. MCC 50.2, *Regulement van de Commercie Compagnie*, artikel XX (scan 7).

¹⁸ Gerrit la Borde, *'t Koopmans Boekhouden* (Amsterdam 1774), 70.

¹⁹ *Brieven over het bestuur der colonien Essequibo en Demerary*, deel IX, 210.

slavenhandel was meestal ingebed in een breed cluster van al dan niet gerelateerde economische activiteiten. Die konden variëren van de scheepvaart op andere regio's, zoals de bilaterale vaart op Essequibo/Demerara, tot de productie van goederen die bestemd waren voor de handel in West-Afrika. Verschillende activiteiten van eenzelfde kantoor of binnen dezelfde familie konden elkaar zo versterken.

Het Vlissingse kantoor Snouck Hurgronje & Louijssen is een voorbeeld van een organisatie die zich niet alleen bezighield met slavenhandel, maar ook met aanverwante activiteiten. Steven Matthijs Snouck Hurgronje (1741-1788) en zijn compagnon Abraham Louijssen (1741-1805) behoorden vanaf de jaren zestig van de achttiende eeuw tot de belangrijkste slavenhandelaren van Walcheren. Beide kooplieden waren geboren in Vlissingen, hoewel Snouck Hurgronje het grootste deel van zijn leven in Middelburg woonde.²⁰ Hun kantoor was gevestigd in Vlissingen en beide compagnons kochten daar in 1766 een pand, mogelijk om te gebruiken als kantoor of pakhuis.²¹ In datzelfde jaar redden ze hun eerste slavenschip uit. Ze bouwden een vloot op van enkele schepen en richtten zich in het eerste decennium vooral op de slavenhandel via Loango-Angola. Een veelgevraagd handelsgoed in West-Afrika, met name in Loango-Angola, was textiel (zie § 6.1.). Snouck Hurgronje en Louijssen kochten niet alleen textiel in voor de slavenreizen waarvan ze zelf boekhouder waren; hun handelshuis leverde ook textielwaren aan andere Walcherse kantoren.²²

De commerciële activiteiten van beide compagnons bleven niet beperkt tot hun gezamenlijke handelshuis. De in Middelburg woonachtige Snouck Hurgronje werd in 1772 directeur van de Essequibo sociëteit, die deelnam aan het bilaterale scheepvaarverkeer op die kolonie.²³ Hij was van gegoede afkomst, hetgeen wellicht ook meespeelde in zijn aanstelling als bewindhebber bij de Zeeuwse Kamer van de VOC in 1780.²⁴ Ook Abraham Louijssen was op meerdere economische fronten actief. In 1775 verkocht hij bijvoorbeeld een gortmolen, hoewel het onduidelijk is of hij deze voorheen zelf exploiteerde.²⁵ Veel belangrijker waren de activiteiten die hij samen met zijn vader

²⁰ Frederik Nagtglas, *Levensberichten van Zeeuwen*, deel I (Middelburg 1890), 433. P.C. Molhuysen en P.J. Blok, *Nieuwe Nederlandsch Biografisch Woordenboek*, deel III (Leiden 1914), 625.

²¹ NL-MdbZA, 511 (Rekenkamer van Zeeland, Rekenkamer D), inv. nr. 69451. Transport onroerend goed, 17 juni 1766. Of dit pand bedrijfsmatig is gekocht is niet zeker, aangezien Snouck Hurgronje en Louijssen executeurs waren van de failliete boedel waaruit het pand kwam.

²² Zie § 6.2.

²³ Ruud Paesie, *Sociëteit van Essequibo. Op- en ondergang van een coöperatieve scheepvaartonderneming, 1771-1788* (Vlissingen 2017), 39.

²⁴ *Middelburgsche Courant*, 1 juni 1780.

²⁵ NL-MdbZA, Archief Rekenkamer D 69541. Transport onroerend goed, 26 mei 1775. Louijssen verkocht de gortmolen samen met Jan van der Woordt, eveneens een slavenhandelaar.

ontplooid als compagnon van het handelshuis Johannes Louijssen & Zoon.²⁶ Naast eigen scheepvaartactiviteiten, was dat kantoor boekhouder van de Vlissingse buskruitmolen *Zeefortuin*.²⁷ Opnieuw is hier een link met de slavenhandel, aangezien buskruit een belangrijk handelsproduct was aan boord van slavenschepen. Johannes Louijssen & Zoon was daarnaast actief in de ivoorhandel, een belangrijk West-Afrikaans exportproduct. Kapiteins in de slavenhandel namen soms ivoor mee aan boord van hun schepen en Johannes Louijssen was een expert op ivoorgebied. Mogelijk bezat zijn kantoor ook een kammenfabriek, waar ivoor werd verwerkt tot allerhande voorwerpen.²⁸ Na de dood van Steven Matthijs Snouck Hurgronje in 1788 bracht Abraham Louijssen zijn slavenhandelsactiviteiten onder de vlag van Johannes Louijssen & Zoon.

Het palet aan activiteiten van Snouck Hurgronje & Louijssen past in een breder patroon. Voor boekhouders van slavenschepen was de slavenhandel slechts één van meerdere activiteiten, die al dan niet gerelateerd waren aan de slavenhandel. De Middelburgse Pieter de Bruijn had samen met compagnon Abraham de Smit een kantoor dat slavenschepen uitreedde. Daarnaast had hij in 1762 schepen in de vaart die voeren op Essequibo.²⁹ Ook voerde zijn kantoor de directie van negotiatiefondsen ten behoeve van plantages in Essequibo/Demerara.³⁰ De Vlissingse François Adriaan van Rosevelt Cateau, die zich vanaf 1787 met de slavenhandel bezighield, had ook schepen

²⁶ Zie voor vader en zoon Louijssen, Frederik Nagtglas, *Levensberichten van Zeeuwen*, deel II (Middelburg 1893), 96-98. De Engelsman Thomas Dixon was sinds 1800 in dienst van deze firma en nam de zaken na de dood van Abraham Louijssen in 1805 over. Ruth Lawrence (red.), *Colonial Families of America* (New York, ongedateerd), 260-261. De auteur beschrijft de firma Johannes Louijssen & Zoon als “a house of eighty years’ establishment and immense capital”, in het bezit van 22 schepen. Het kantoor opereerde begin van de jaren tachtig van de achttiende eeuw tijdelijk vanuit een pand aan de Rotterdamsekaai in Middelburg. Zie bijvoorbeeld *Middelburgsche Courant*, 20 juli 1782. Wanneer Johannes Louijssen overleed is niet duidelijk. Waarschijnlijk in 1787, aangezien toen zijn actie in de MCC door Neeltje Tange, “wed:e wijlen D’Hr: Johannes Louijssen” werd getransporteerd op naam van de firma Johannes Louijssen & Zoon. NL-MdbZA, MCC 1614, transportakte 8 mei 1787 (scan 198). Aan het eind van de jaren tachtig was echter nog een Johannes Louijssen actief als honorair pensionaris van de stad Vlissingen en in 1793 overleed deze Johannes die lid was van het Zeeuws Genootschap der Wetenschappen. *Nieuwe verhandelingen van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen*, deel I (Middelburg 1807), v.

²⁷ Zie bijvoorbeeld NL-MdbZA, 508 (Rekenkamer van Zeeland, Rekenkamer C), inv. nr. 7950, rekening over 1765.

²⁸ Henri Pierre Winkelman, *Geschiedkundige plaatsbeschrijving van Vlissingen*, I (Vlissingen 1873), 184. Peter van Druenen, *Vissers, kapers, arbeiders. Vlissingen 700 jaar stadsrechten* (Vlissingen 2015), 577. Volgens Winkelman kwam in 1780 een ivoorfabriek van de grond in Vlissingen. De ivoorhandel stamde al van lang daarvoor. Voor zijn dood in 1782 bezocht de Vlissingse arts Gallandat samen met Johannes Louijssen de kammenfabriek. Hij beschrijft Louijssen als expert op ivoorgebied. D.H. Gallandat, ‘Beschrijving van een zonderling stuk yvoor’, in: *Verhandelingen van het Zeeuwsch Genootschap*, II (1782), 362.

²⁹ NL-MdbZA, 33.2 (Verzameling Aanwinsten Rijksarchief in Zeeland 1960.17), inv. nr. 367, lijst van zeeschepen met thuishaven Middelburg (1762).

³⁰ Van de Voort, *De Westindische plantages*, 279.

in de bilaterale vaart op Essequibo.³¹ De combinatie van scheepvaart/slavenhandel met buskruitproductie was evenmin uniek. Het kantoor van de broers Anthony en Hendrik de Zitter (Jan de Zitter & Zonen) voerde de directie over de Vlissingse *Nieuwe Buskruitmolen*.³² Ook de hiervoor genoemde Abraham de Smit en Jeremias van Nederveen combineerden de slavenhandel met het boekhouderschap van een buskruitmolen. Het handelskantoor van Adriaan Kroef exploiteerde twee Vlissingse lijnbanen.³³

Gebrek aan financiële cijfers staat niet toe te berekenen hoe lucratief het was om verwante activiteiten te combineren, maar een negentiende-eeuwse notitie over lijnbanen schetst een beeld: volgens de auteur was de “meerderheijt van baanbazen (...) te gelijk boekhouders van scheepen, dus maken die luij in qualiteijt als boekhouders van de banen, dat die ruijm 20 pct winnen en als boekhouder van de scheepen dat se goedkoop touwerk daar aan leveren en dus beneficeeren zij hunne beijde aan betrouwde vrienden”.³⁴ Dergelijke belangenverstrengeling kon dus twee kanten opgaan, maar zal vaak negatief hebben uitgedrukt op de winstgevendheid van uitredingen ten slavenhandel ten bate van de winsten van toeleveranciers. Dit zou verklaren waarom investeerders die zelf geen toeleverancier waren steeds terughoudender werden om te investeren in de slavenhandel, zoals nog zal blijken.

De MCC en haar directeuren waren evenmin exclusief gericht op de slavenhandel. De compagnie exploiteerde naast haar scheepvaartactiviteiten een scheepswerf, een lijnbaan en een zeilzolder in Middelburg.³⁵ De boekhouders hielden hier afzonderlijke administraties voor bij en (slaven)scheepen van de compagnie kregen geen bijzondere kortingen. De MCC was een geïntegreerde organisatie en haar aandeelhouders hadden daardoor automatisch een aandeel in alle activiteiten. Onderlinge kortingen tussen bedrijfsafdelingen zouden het resultaat onder de streep niet beïnvloeden. De directeuren van de MCC hadden belangen in andere lokale economische activiteiten, hoewel officieel was vastgelegd dat ze daarbij niet mochten profiteren van hun compagniesdirecteurschap.³⁶ In die hoedanigheid handelden ze per slot van rekening

³¹ Lemma ‘Francois Adriaan van Rosevelt Cateau’ in *Encyclopedie van Zeeland*, encyclopedievanzeeland.nl [bezoekt op 15 september 2017].

³² NL-MdbZA, Archief Rekenkamer C 7950, rekening over 1765. Idem 8000, rekening over 1770. Een aanbod van Jan de Zitter & Zoon om voor een kwart deel te nemen in de (nieuw te bouwen) *Nieuwe Buskruitmolen* werd in 1765 afgeslagen door de directeuren van de MCC. NL-MdbZA, MCC 21, vergaderingen directeuren 23 juli 1765 en 30 juli 1765 (scan 101).

³³ NL-MdbZA, Archief Rekenkamer C 7950, rekening over 1765. Idem 7960, rekening over 1766. Idem 8000, rekening over 1770.

³⁴ NL-MdbZA, MCC 1559, Deductie van S. Bomme jr. over de lijnbaan, 1833 (scan 3)

³⁵ Tot 1773 bezat de MCC een $\frac{3}{4}$ -part in de Middelburgse lijnbaan *De Swarte Cabel*, buiten de Middelburgse Dampoort. In dat jaar nam de compagnie het resterende $\frac{1}{4}$ -part over van de familie Pantegem.

³⁶ Reinders Folmer-Van Prooijen, *Van goederenhandel naar slavenhandel*, 30, 42.

namens de aandeelhouders. Toch waren er wel kruisbestuivingen tussen de commerciële activiteiten van de MCC en die van de directeuren. Dirk Wagtels (directeur 1772-1780) was bijvoorbeeld boekhouder van de pelmolens *De Hoop*, *De Windhond*, en *De Sparrentak* in respectievelijk Middelburg, Tholen en Vlissingen.³⁷ De MCC bestelde regelmatig gort bij deze molens.³⁸ Michel Mounier (directeur 1767-1773) had een eigen handelskantoor in wijnen en exploiteerde schepen in de vaart op Frankrijk. Ook bij hem bestelde de compagnie regelmatig producten en daarnaast verhuurde hij één van zijn schepen in 1772 aan de MCC voor een retourtocht naar Sint Eustatius.³⁹ Hendrik de Timmerman (directeur 1769-1777) leverde leer aan de MCC.⁴⁰ Willem Macquet (directeur 1755-1780) bezat diverse bierbrouwerijen in Middelburg en leverde ook bier aan de compagnie.⁴¹ Jan Joseph Negré (directeur 1777-1790) en Leendert Bomme (directeur 1773-1788) traden regelmatig op als verzekeraar van MCC-slavenschepen.⁴²

Maatschappelijke en economische positie van slavenhandelaren

De Walcherse steden waren niet heel groot en de kooplieden die actief waren in de slavenhandel moeten elkaar goed hebben gekend. Zeker Vlissingen was met ongeveer 6.000 inwoners een kleine gemeenschap en veel slavenhandelaren woonden in de buurt van de haven. In Vlissingen waren vooral de Nieuwstraat, de Nieuwendijk en de Nieuwe Timmerwerf plaatsen waar veel slavenhandelaren kantoor hielden en woonden. In 1770 woonden daar Abraham Louijssen, Anthony de Zitter, de weduwe van Jan Swart (allen in de Nieuwstraat), Jacobus Thobiassen Wulphert, Hendrik de Zitter, Jacobus de Loose, Jan van der Woordt (op de Nieuwendijk) en Adriaan Kroef (Oude Timmerwerf). Op de Nieuwe Timmerwerf bij het Dok woonden ook slavenhandelaren, namelijk Steven

³⁷ *Middelburgsche Courant*, 13 augustus 1774.

³⁸ Zie bijvoorbeeld een levering van 85 zakken gort in 1769 ten behoeve van de tweede uitreding van de *Geertruida & Christina*, MdbZA, MCC 413.2, factuur 23 november 1769 (scan 134).

³⁹ Mounier leverde ook wijn aan de VOC. Albert van den Belt, *Het VOC-bedrijf op Ceylon* (Zutphen 2008), 189 e.a. MdbZA, MCC 21, vergaderingen directeuren 22 december 1772 (scan 252). Mounier's schip *Willem Zeelandus* moest op Sint Eustatius producten afhalen die aan de Compagnie waren geconsigneerd als betaling voor verkochte slaven. Mounier overleed plotseling in 1773 en bij terugkomst ontstond een conflict tussen de nieuwe boekhouder van het schip en de MCC. Eén van de achterliggende reders was een burgemeester van Middelburg. Ibid, 7 september 1773 (scan 264).

⁴⁰ Zie voor een leerlevering NL-MdbZA, MCC 847.1, vijfde equipage *Nieuwe Hoop*, factuur voor leer (onder meer een halve "huijde pomp" en "1 ruijg schapevel"), 18-2-1770 (scan 143). Hendrik de Timmerman hield zich als MCC-directeur overigens bezig met de thesaurie, niet de equipage van schepen.

⁴¹ NL-MdbZA, Rekenkamer D 69561. Zie voor een bierlevering NL-MdbZA, MCC 847.1, vijfde equipage *Nieuwe Hoop*, factuur voor scheepsbier, 30 mei 1770 (scan 113).

⁴² Zie § 5.2.

Matthijs Snouck Hurgronje, Machiel Pietsersen Bovel en Jan van den Houte.⁴³ In Middelburg woonden veel slavenhandelaren op de Kinderdijk, de Rouaansekaai en de Dwarskaai. Daar woonden onder anderen François Gaaswijk, Pieter de Bruijn, de weduwe van Jeremias van Nederveen, Pieter Lucas Grijmalla en Michiel Herklots.⁴⁴ In deze kleine stedelijke gemeenschappen was volop sprake van familiebanden tussen kooplieden. De eerdergenoemde Van Rosevelt Cateau trouwde bijvoorbeeld met Catharina Kroef, de dochter van Adriaan Kroef.⁴⁵

Om hun belangen te verdedigen, traden Walcherse slavenhandelaren soms gezamenlijk op in de richting van stedelijke, provinciale of nationale overheden. Tegelijk waren kooplieden voorzichtig met het delen van waardevolle commerciële kennis. Succes in de slavenhandel hing voor een groot gedeelte af van effectieve, betrouwbare netwerken en de juiste informatie over markten. Eén manier om de benodigde kennis op te bouwen was door dienst te nemen bij een gevestigde slavenhandelaar. Pieter de Bruijn was voor aanvang van zijn boekhouderschap bijvoorbeeld opperboekhouder van de MCC. Toen hij in 1762 een part kocht in een nieuw te bouwen slavenschip van een concurrent, grepen de commissarissen van de compagnie in. De Bruijn had immers toegang tot “alle secrete onderneminge, en desseijnen, zoo ten opsigte van de te doene equipagiën, reijzen, en inkoop van de benodigde cargazoenen”.⁴⁶ Net als de directeuren van de MCC mocht hij daarom geen parten in concurrerende slavenschepen nemen. De Bruijn nam daarop ontslag om zich op zijn “veelvuldige particuliere affaires” te richten.⁴⁷ Hij zal tijdens zijn dienstverband bij de MCC veel geleerd hebben over de slavenhandel, kennis waar hij van profiteerde als boekhouder van slavenschepen. Een andere manier om waardevolle kennis op te doen was door als officier dienst te nemen op een slavenschip. Sommige boekhouders hadden ervaring als kapitein van een slavenschip. Dat gold bijvoorbeeld voor Aarnout Steenhardt, Machiel Pieter Bovel, Dirk Rietveld en waarschijnlijk ook voor Jan Swart.⁴⁸

⁴³ NL-MdbZA, Rekenkamer D 34161, acquitten Familiegeld 1770. Volgens Nagtglas woonde Abraham Louijssen aan de Pottekaai, waarschijnlijk aan het einde van de Nieuwstraat. Nagtglas, *Levensberichten van Zeeuwen*, I, 96.

⁴⁴ NL-MdbZA, Rekenkamer D 33061, acquitten Familiegeld 1770. Het Familiegeld werd in Middelburg geheven per wijk volgens de indeling van de schutterij. Voor de grenzen van de wijken in Middelburg, zie ZA, Verzameling Handschriften Rijkarchief in Zeeland 695, ‘Verdeeling der wijken sorteerende ijder onder sijn vaendel der respectie 24 borger compagnien binnen de stad Middelburg in Zeeland (...)’, 1766.

⁴⁵ Zoals onder andere blijkt uit de trouwakte van hun zoon. NL-MdbZA, 25 (Burgerlijke stand Zeeland), GRO-H 1817 (4 november 1817).

⁴⁶ NL-MdbZA, MCC 21, vergadering 8 juni 1762 (scan 29).

⁴⁷ Ibid, vergadering 15 juni 1762 (scan 30)

⁴⁸ Parmentier, ‘De rederij Steenhardt’. *Verhandelingen van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen*, IX (1782), xxiv. Volgens de Vlissingse burgemeester Winckelman was Bovel als kapitein een “braave zeeman en goede borger”. TSTD, o.a. Voyages database, o.a. #10657. Een kapitein met de naam ‘Jan Swart’ maakte in de jaren veertig van de achttiende eeuw diverse reizen op Walcherse slavenschepen. Of het om

Economisch en maatschappelijk namen de meeste slavenhandelaren een middenpositie in. Ze behoorden doorgaans niet tot de maatschappelijke toplaag, hoewel de succesvolste handelaren konden toetreden tot het stadsbestuur en de kring van regenten. ‘Deftig-burgerlijk’ is waarschijnlijk een goede kwalificering voor de meeste slavenhandelaren.⁴⁹ Aan de hand van fiscale gegevens is het mogelijk om een indruk te krijgen van hun relatieve financiële positie ten opzichte van de rest van de samenleving. Zeeuwse huishoudens betaalden in de achttiende eeuw Familiegeld, een belasting waarvan de hoogte gebaseerd was op een schatting van het jaarlijkse inkomen uit kapitaalgoederen. Op basis van deze schatting verdiende ongeveer een derde van de Vlissingse bevolking in de tweede helft van de achttiende eeuw genoeg om Familiegeld te moeten betalen, hetzelfde gold voor iets minder dan de helft van de Middelburgers. Belastingplichtigen werden ingedeeld in 28 inkomensklassen. Van alle Vlissingse belastingplichtigen in 1770 werd bijna 70 procent ingedeeld in de laagste drie klassen (26-28) met een geschat inkomen onder de *f* 500 per jaar. In Middelburg bedroeg dat percentage iets meer dan 60 procent. Het is niet verwonderlijk dat in Middelburg meer rijkere woonden, aangezien de stad het Zeeuwse bestuurscentrum was.

Alle Walcherse slavenhandelaren zijn terug te vinden in de acquitten van het Familiegeld. Zo werd de prominente Vlissingse boekhouder Jan Swart in 1765 aangeslagen in de 24^e klasse, met een geschat jaarinkomen uit kapitaal tussen de *f* 750 en *f* 1.000. In de belastingronde van 1775 was hij nog steeds ingedeeld in deze klasse, terwijl zijn weduwe in 1785 was ‘gepromoveerd’ naar de 23^e klasse (*f* 1.000 – *f* 1.500). Over het algemeen deden zich echter weinig verschuivingen voor in de geschatte inkomens van slavenhandelaren. Adriaan Kroef lijkt het van alle Vlissingse slavenreders het best te hebben gedaan. Werd hij in 1775 nog aangeslagen in de 23^e klasse, in 1785 kreeg hij een aanslag voor de 21^e klasse (*f* 2.000 – *f* 2.500). Daarmee behoorde hij tot de groep rijksten van Vlissingen. In 1790 verwierf hij buitenplaats Vlugtenburg, waar in 1803 overleed.⁵⁰ Overigens is een tegengestelde ontwikkeling ook mogelijk. Jan van der Woordt zakte tussen 1775 en 1785 van de 24^e naar de 25^e klasse (*f* 500 – *f* 750). Middelburger Pieter de Bruijn werd in 1770 aangeslagen in de 23^e klasse, net als zijn compagnon Abraham de Smit.⁵¹

Veel directeuren van de MCC waren ingedeeld in een relatief hoge inkomensklasse voor het Familiegeld. Het ging dan ook vaak om prominente lieden en

dezelfde persoon gaat is echter niet zeker, aangezien reder Jan Swart destijds ook al actief was. TSTD, Voyages database, o.a. #10878.

⁴⁹ Volgens de negentiende-eeuwse auteur Witsen Geysbeek ging dat in ieder geval op voor de Vlissingse familie Van der Woordt. P.G. Witsen Geysbeek, *Gedichten van A. van der Woordt* (Amsterdam 1829), viii.

⁵⁰ *De Wete*, 31/3 (juli 2002), 23.

⁵¹ Zie de acquitten van het Familiegeld in NL-MdbZA, Rekenkamer D 33061, 33111, 33211, 34161, 34211, 34311.

een positie als directeur van de compagnie was qua aanzien vergelijkbaar met een bewindhebberschap bij de WIC. Opvallend veel directeuren namen praktische kennis mee uit de Zeeuwse Admiraliteit. Zo hadden Evert Blonkebijle, Salomon Reijnders, Cornelis Vis en Johan Splinter Stavorinus daar een imposante carrière opgebouwd. Dirk Wagtels was naast zijn dienstverband bij de Admiraliteit ook commandeur geweest van de VOC-retourvloot.⁵² Jan Joseph Negré was behalve MCC-directeur ook dokter en de jong overleden Michiel Mounier stond aan het hoofd van een handelshuis.⁵³ Het bezitten van een eigen buitenplaats was onder de directeuren geen bijzonderheid. Negré bezat de Middelburgse buitenplaats Puttenboomgaard, Wagtels kocht buitenplaats Veldzicht en Leendert Bomme had een buiten in Oostkappelle.⁵⁴

Tussen de Vlissingse en Middelburgse slavenhandelaren en de stadsbesturen bestond een nauwe band. Enkelen van hen hadden zelf een positie binnen de magistraat. Adriaan Kroef was bijvoorbeeld schepen en raad van Vlissingen en namens het stadsbestuur overdeken van onder meer het sloopstimmerliedengilde. Ook de gebroeders Anthony en Hendrik de Zitter waren beiden schepen in Vlissingen. Johannes Louijssen was in de jaren tachtig van de achttiende eeuw pensionaris-honoraire in die stad, Abraham Louijssen was schepen. De meeste slavenhandelaren hadden ook allerlei andere functies binnen de stedelijke economie. Jan Swart en Jacobus Thobiassen Wulphert waren commissaris van de Assurantiekamer en het Zeerecht in Vlissingen. Pieter de Bruin, Steven Matthijs Snouck Hurgronje en Abraham de Smit waren directeur van de in 1771 opgerichte Essequibo sociëteit. Snouck Hurgronje was schepen en raad in Middelburg.⁵⁵ Ook functies bij bijvoorbeeld Assurantie Compagnie van Middelburg of het College van Koopliden in één van beide steden waren niet ongebruikelijk.

2.2 Investeerders

De slavenhandel was vooral in Vlissingen een alomtegenwoordige handelstak, maar ook in Middelburg liet de handel sporen na in de tweede helft van de achttiende eeuw. Het fundament onder de slavenhandel was het kapitaal waarmee kantoren hun uitredingen

⁵² *Dutch-Asiatic Shipping*, voyage #7766.2. Het was voor officieren in dienst van de Admiraliteit niet vreemd om in vreedstijd elders in dienst te gaan met behoud van rang. Johan Splinter Stavorinus trad bijvoorbeeld ook in dienst van de VOC, J.S. Stavorinus, *Reize van Zeeland over Kaap de Goede Hoop naar Batavia, Bantam, Bengalen, enz.* (Leiden 1793), ix.

⁵³ *Naamwyzer* (Middelburg 1765), vol. 10, 17. Negré was stadsopereur en steensnijder in 1762.

⁵⁴ Martin van den Broeke, *'Het Pryeel van Zeeland'. Buitenplaatsen op Walcheren 1600-1820* (Hilversum 2016), 239. *De Wete*, 36/3 (juli 2007), 8.

⁵⁵ Diversen, zie o.a. Nagtglas, *Levensberigten van Zeeuwen*, deel 1, 569. 'Naamlijst van het Collegium Medicum, mitsgaders van de overdekens, dekens, en beleders van de respectieve gilden binnen Vlissingen', 6 april 1772, bijlage bij Jan Jacob Brahe, *Vlissingers Eeuw-Vreugde* (Vlissingen 1773). *Nieuwe Nederlandsche Jaarboeken*, vol 1 (Leiden 1766), 488. *Middelburgsche Courant*, 1 juni 1780.

financierden. Waar kwam dat vandaan? Was het vooral lokaal kapitaal of kwam het van buiten Walcheren? Waren de investeerders rijke renteniers of kon de 'gewone man' ook geld steken in deze handelstak? Op dergelijke vragen is alleen voor de MCC een onderbouwd antwoord te geven, omdat de meeste reders van de partenrederijen onbekend zijn. Toch vallen er wel algemene opmerkingen te maken.

Uit onderzoek van Van der Bijl blijkt dat de aandelen van de Zeeuwse Kamer van de WIC een grote verspreiding kenden in Zeeland.⁵⁶ In de tweede helft van de achttiende eeuw was deze Compagnie echter nauwelijks nog een commerciële organisatie te noemen. Het primaat kwam steeds meer te liggen op het beheren van de koloniale erfenis uit de zeventiende eeuw en de bewindhebbers hielden zich zelden rechtstreeks bezig met slavenhandel. De Zeeuwse Kamer trad wel op als belangenbehartiger van de lokale slavenhandelaren. In een brief aan de Staten-Generaal uit 1770 wezen de bewindhebbers op het grote economische belang van de slavenhandel voor Zeeland en benadrukten ze dat het

een ieder, de minste idee van saaken hebbende, overvloedig bekend is, wat aantal van lieden van allerlye rang en staat, en daar onder self van de notabelste beampten en ingezeetenen van Zeeland in den slaavenhandel, de eene meer de andere minder, zyn participeerende, tot merklyk soutien van deese eenige tot nu toe niet quynende tak van commercie in deese anders soo ongelukkige provincie.⁵⁷

Volgens de bewindhebbers investeerden Zeeuwen van allerlei rang en staat dus in de slavenhandel. In hoeverre was de slavenhandel echt zo'n alomtegenwoordig beleggingsobject?

Investeerders in de MCC

Klerken in dienst van de MCC noteerden in kapitaalboeken nauwgezet wie de aandeelhouders waren van de compagnie. In de transportboeken hielden zij mutaties bij. Alle kapitaal- en transportboeken zijn bewaard gebleven, waardoor precies bekend is welke mensen investeerden in de MCC. Na de kapitaalinschrijving in de jaren twintig van de achttiende eeuw waren MCC-aandelen alleen nog uit de tweede hand te koop. Een volledig aandeel vertegenwoordigde f 3.000 aan ingeschreven kapitaal. De slechte resultaten in het eerste decennium leidden echter tot het instorten van de handelskoers.

⁵⁶ Murk van der Bijl, *Idee en Interest. Voorgeschiedenis, verloop en achtergronden van de politieke twisten in Zeeland en vooral in Middelburg tussen 1702 en 1715* (Groningen 1981).

⁵⁷ NL-HaNA, VWIS 1222, brief van de bewindhebbers van de Zeeuwse WIC-kamer aan de Staten-Generaal, 19 februari 1770 (scan 18).

Een begrijpelijke correctie, aangezien van het oorspronkelijk ingeschreven kapitaal een groot deel was verdampt. In de tweede helft van de achttiende eeuw beliep de koers tussen de 15 procent en 20 procent van de nominale waarde (zie § 3.2). Een volledig aandeel was dus enkele honderden guldens waard. Bovendien waren de aandelen splitsbaar in parten van *f* 500 nominaal kapitaal. De marktwaarde van zo'n zesde part zakte door de lage koers vaak onder de *f* 100. Dat maakte een investering in de Commercie Compagnie ook haalbaar voor minder kapitaalkrachtige investeerders.

Toen de MCC zich in 1760 vooral bezighield met de slavenhandel, had de compagnie 433 aandeelhouders: 369 mannen, 62 vrouwen en 2 institutionele investeerders.⁵⁸ Een groot deel daarvan kwam uit Middelburg. Het aantal aandeelhouders bleef in de daaropvolgende decennia stabiel.⁵⁹ Van de aandeelhouders in 1760 hadden 188 (43 procent) al meer dan 20 jaar aandelen in de compagnie. Waarschijnlijk heeft niemand aandelen verkocht vanwege de toenemende deelname van de MCC aan de slavenhandel na 1740, bijvoorbeeld vanwege morele bezwaren. Dat blijkt onder meer uit het feit dat de grootste aandeelhouder in de achttiende eeuw een gewaardeerde predikant was. Deze Jacobus Willemsen was een “vrome en zachtaardige kerkleeraar” en ook voor hem was het bezitten van aandelen in een slavenhandelscompagnie kennelijk geen probleem. Hij behield zijn aandelen – in 1737 verkregen uit de nalatenschap van zijn schoonmoeder – tot zijn dood in 1780.⁶⁰

Aandelen in de MCC waren vrij overdraagbaar en ze werden regelmatig onderhands verkocht, aangeboden op veilingen of vererfd. De handel in de aandelen bleef echter beperkt tot enkele tientallen transacties in een kalenderjaar.⁶¹ Van de 433 aandeelhouders uit 1760 had 56 procent nog steeds parten in 1770 en 33 procent stond ook in 1780 nog in de kapitaalboeken.

De aandeelhouders van de MCC zijn in twee groepen te verdelen. Allereerst de groep hoofdparticipanten, volgens de reglementen aandeelhouders met één volledige actie of meer. Van de 433 aandeelhouders uit 1760, bezaten 116 (27 procent) een volledige

⁵⁸ NL-MdbZA, MCC 1712.2, ‘Balance getrocken op het Re-eel capitaal boek’, 1760 (scan 171 e.v.). De twee organisaties waren de Middelburgse Sociëteit van Houtzaagmolens en de Waalse diaconie van Middelburg.

⁵⁹ In 1770 waren er 422 MCC-aandeelhouders, in 1780 waren er 459, in 1790 eveneens 459. NL-MdbZA, MCC 1713.1, ‘Balance getrocken op het Re-eel capitaal boek’, 1770 (scan 38 e.v.), MCC 1713.2, idem, 1780 (scan 119 e.v.), MCC 1713.3, idem, 1790 (scan 8 e.v.). Zie bijlage A voor een overzicht van de aandeelhouders in de MCC ultimo 1760, 1770 en 1780.

⁶⁰ NL-MdbZA, MCC 1585, kapitaalboek, folio 287 (scan 289). MCC 1608, transportboek, folio 91 (scan 93) en 92 (scan 94). De aandelen kwamen uit een nalatenschap van de moeder van zijn pas overleden vrouw. Over Willemsen en zijn karakterschets als vrome kerkleeraar, zie: P.J. Meertens, ‘Willemsen, Jacobus’, in: D. Nauta e.a. (red.), *Biografisch lexicon voor de geschiedenis van het Nederlands protestantisme* (Kampen 1978), 430.

⁶¹ In 1760 verwisselden 28 (delen van) parten van eigenaar. Bij een groot deel daarvan ging het om vererving. In 1770 waren er 38 transacties, in 1780 46. NL-MdbZA, MCC 1611-1614.

actie en 97 (22 procent) meer dan één actie. Die verhoudingen bleven stabiel in de daaropvolgende decennia, hoewel er in 1780 een groter aantal aandeelhouders was met meer dan één actie.⁶² Tussen 1760 en 1780 was er geen sprake van de concentratie van aandelenbezit bij een beperkte groep grote aandeelhouders. De hoofdparticipanten hadden gezamenlijk wel de bulk van het MCC-kapitaal in eigendom. In 1770 was bijvoorbeeld meer dan 85 procent van het totale nominale aandelenkapitaal in handen van de hoofdparticipanten.

Hoofdparticipanten van de compagnie waren welkom op de jaarlijkse aandeelhoudersvergadering, waar ze invloed konden uitoefenen op de koers van de MCC. Deze vergaderingen werden niet heel druk bezocht, tenzij er een directeursplaats te vergeven was.⁶³ De zes MCC-directeuren werden voor het leven benoemd, dus een post viel slechts vrij als één van de zittende directeuren overleed of vrijwillig aftrad. De hoofdparticipanten kozen ook jaarlijks uit hun midden een aantal commissarissen, die het handelen en de verslaglegging van de directie controleerden. De motieven van individuele hoofdparticipanten om in de MCC te beleggen waren divers. Een deel van hen zal hebben geasd op een aanstelling als directeur, anderen hoopten wellicht op een mooi rendement of zagen een investering in de Commercie Compagnie als een manier om de economie van de stad Middelburg te ondersteunen. Onder de houders van één of meer aandelen bevonden zich vrijwel alle bekende Middelburgse regenten- en koopmansfamilies, zoals Steengracht, Schorer, De La Rue en Radermacher. Het waren vooral Zeeuwen die de MCC van kapitaal voorzagen. Onder de aandeelhouders bevonden zich ook boekhouders van slavenschepen van andere kantoren, bijvoorbeeld Steven Matthijs Snouck Hurgronje.⁶⁴

De tweede groep aandeelhouders betrof diegenen met minder dan één actie. Hoewel zij gezamenlijk een minderheid in het MCC-kapitaal bezaten, was deze groep kleine aandeelhouders numeriek het grootst. In 1770 ging het om 224 personen. De meeste kleine aandeelhouders bezaten een zesde part van een aandeel, ofwel *f* 500 nominaal kapitaal. Onder deze groep bevonden zich veel lokale winkeliers en ambachtslieden. Hun belang bij een aandeel in de MCC was duidelijk: volgens artikel XXIV van het reglement van de compagnie genoten aandeelhouders preferentie als

⁶² In 1770 hadden 109 aandeelhouders één actie en 89 meer dan één, in 1780 ging het om respectievelijk 89 en 128 aandeelhouders.

⁶³ Zie ook Reinders Folmer-van Prooijen, *Van goederenhandel naar slavenhandel*, 52.

⁶⁴ NL-MdbZA, MCC 1586, kapitaalboek, folio 506 (scan 209). Steven Matthijs Snouck Hurgronje ontving in 1763 één actie uit de nalatenschap van zijn in 1759 overleden vader Jacob Hurgronje. MCC 1611, transportboek, folio 223 (scan 226).

leverancier.⁶⁵ Voor bakkers, slaggers, kuipers en andere middenstanders die graag wilden profiteren van de MCC was het dus zaak om een gedeeltelijke actie te verkrijgen. Dat zal soms even zoeken zijn geweest, gezien het beperkte handelsvolume. Uiteindelijk lijkt dit (mede door de splitsbaarheid van aandelen) geen grote problemen te hebben opgeleverd.

Investeerders in partenrederijen

Gebrek aan gegevens maakt een uitgebreide analyse van investeerders in de partenrederijen onmogelijk. Weliswaar zijn de boekhouders van de meeste slavenschepen bekend, de namen van de achterliggende investeerders zijn dat zelden. Uit het voorgaande bleek dat een investering in de MCC bereikbaar was voor minder kapitaalkrachtige personen. In hoeverre dat ook gold voor de slavenreizen van andere kantoren valt niet met zekerheid te zeggen. Enerzijds waren de partenrederijen een financieel instrument om risico te spreiden en een grote kapitaalbehoefte te splitsen in kleinere delen. Anderzijds waren uitredingen ten slavenhandel dermate kostbaar dat zelfs afzonderlijke parten nog een hoge waarde vertegenwoordigden.⁶⁶ Op basis van een analyse van de waarde van parten – en daarmee van de bedragen die mensen nodig hadden om in de slavenhandel te investeren – valt wel een inschatting te maken van de investeerders.

Scheepsparten waren overdraagbaar op naam en reders konden hun part dus verkopen.⁶⁷ Op veilingen werden regelmatig scheepsparten te koop aangeboden en ook in enkele bewaard gebleven persoonlijke financiële administraties zijn parten in slavenschepen terug te vinden. Een anonieme persoon bood in de zomer van 1773 via een advertentie in de *Middelburgsche Courant* bijvoorbeeld twee parten aan in slavenschepen van het Vlissingse kantoor van Jan van der Woordt. Het ging om een 64^e

⁶⁵ NL-MdbZA, MCC 50.2, *Regulement van de Commercie Compagnie*, artikel XXIV (scan 8). Uiteraard gold die voorrang alleen “mits sy soo goed en goedkoop geven als andere”.

⁶⁶ Volgens Den Heijer was één van de voordelen van een partenrederij dat het ook het kapitaal van ambachtslieden en kleine ondernemers mobiliseerde. Den Heijer, *De Geoctrooieerde Compagnie*, 12. Wegener Sleeswijk ziet de opvatting dat kleine lieden deelnamen aan (Friese) partenrederijen als een hedendaags “wensbeeld”. Rienk Wegener Sleeswijk, ‘Rendement van 36 Friese partenrederijen (1740-1830)’, in: *Jaarboek Fries Scheepvaart Museum en Oudheidkamer* 1986, 66-89, 67.

⁶⁷ In sommige gevallen waren er in het rederijcedul restricties geplaatst op de verkoop van scheepsparten. De vrije verkoop van parten betekende immers dat de reders van een schip mogelijk onwenselijke nieuwe partenhouders (met inspraak in de reis) moesten dulden. Zie ook Joannes van der Linden, *Regtsgeleerd, practicaal en koopmans handboek* (Amsterdam 1806), 485. Een Walchers rederijcedul uit 1791 stelt ook restricties aan de verkoop van parten: “Niemand der geintresseerde, of bij overlijden, derzelver erfgenamen, zullen vermoogen hunne portie publicq of uit de hand te verkoopen, zonder voorkennis van de rheederij die aan zig behoud het regt van naasting”. NL-MdbZA, MCC 22, vergadering 27 september 1791 (scan 296).

part in de *Sara Henrietta*, ad *f* 1.114, en een 64^e part in de *Gulde Vrijheid*, ad *f* 1.453. Daarnaast verkocht hij uit de hand een 32^e part in de *Wulpenburg* (*f* 2.300) en een 64^e part in de *Nepthunus* (*f* 1.423), beide varende onder boekhouder Jacobus Thobiassen Wulphert.⁶⁸ Uit het familiearchief Snouck Hurgronje blijkt dat een 32^e part in het slavenschip *Maria* van Snouck Hurgronje & Louijssen *f* 2.356 kostte en dat een 32^e part in de *Avontuur* van de Middelburgse boekhouders Pieter de Bruijn & Abraham de Smit in 1772 *f* 3.650 waard was.⁶⁹ De houders van de parten stelden de waarde ervan steeds bij op basis van de laatste afrekening van de boekhouder van het schip. In ieder geval is duidelijk dat investeren in MCC-slavenschepen een stuk goedkoper was dan investeren in schepen van andere kantoren. Door de lage koers kon een investeerder meerdere volledige MCC-aandelen krijgen voor de prijs van één scheepspart in een slavenschip. De aanschaf van zo'n part was bovendien veel risicovoller. Het ging immers om een aandeel in één enkel slavenschip met lading.

Volgens de eerdergenoemde anonieme auteur van een kritische analyse van de Walcherse slavenhandel uit 1786 (zich bedienend van het pseudoniem 'Aristodemus') waren veel boekhouders van slavenschepen geneigd om steeds goedkopere parten aan te bieden.⁷⁰ Dat kon onder meer door het scheepskapitaal te verdelen in een groter aantal parten, hoewel meer parten dan 64 ongebruikelijk lijkt te zijn geweest. Een te grote toename aan parten zou mogelijk tot een onwerkbaar hoeveelheid reders per schip hebben geleid. Boekhouders konden parten ook minder prijzig maken door goedkopere schepen te gebruiken. Helaas is de stelling van Aristodemus niet nader te controleren, noch is te bepalen wanneer deze trend van kleine scheepsparten zich zou hebben ingezet. Gezien de toenemend slechte financiële resultaten van de reizen (zie hoofdstuk 3) is het echter niet ondenkbaar dat boekhouders hun parten in de jaren zeventig en tachtig noodgedwongen verkleinden om het benodigde kapitaal aan te trekken.

Reders splitsten hun part overigens ook wel op eigen initiatief. Dat bood hen de mogelijkheid het part in kleinere delen te distribueren. Een voorbeeld is de Middelburgse regent Daniël Radermacher, die een 16^e part bezat in het slavenschip *Jonge Ruijter* van het Vlissingse kantoor van Adriaan Kroef. In 1772 was dit part *f* 2.448 waard, maar Radermacher had het part in drieën opgesplitst en twee delen ondergebracht bij familieleden. Eventuele uitdelingen die hij van Kroef zou ontvangen of bijbetalingen die nodig waren, moest hij dus zelf in drie gelijk delen splitsen en doorberekenen.⁷¹

⁶⁸ *Middelburgse Courant*, 20 juli 1773. Zie ook idem, 19 juni 1773.

⁶⁹ NL-MdbZA, 98 (Familie Snouck Hurgronje), inv. nr. 64, kapitaalboek van Steven Matthijs (Snouck) Hurgronje en zijn vrouw Anna Catharina Elias, f. 108. Ibid, 473 (Daniël Radermacher), inv. nr. 8.

⁷⁰ *Brieven over het bestuur der colonien Essequibo en Demerary*, deel IV, 124-125.

⁷¹ NL-MdbZA, Daniël Radermacher 6. In het financiële journaal staat "(...) staande ten mijnen naam bij de boekhouder bekent 1/16 part, waar in vrouw Maria Elizabeth van Lijnden, gebore Radermacher & de erven

Dergelijke constructies waren gebruikelijk, maar waarschijnlijk niet primair bedoeld om kleine investeerders te bereiken.⁷² Duidelijk is dat slavenhandelaren ook kapitaal wierven buiten Zeeland. Zo kwam een deel van het kapitaal van de rederij van Johan Cornelis Radermacher en Aarnout Steenhardt uit de Oostenrijkse Nederlanden en vond de firma Jan de Zitter & Zonen een Utrechtse investeerder voor het schip *Magdalena Maria*.⁷³ Helaas is niet te achterhalen welk deel van het geïnvesteerde kapitaal in de partenrederijen van buiten de provincie kwam.⁷⁴

Het is waarschijnlijk dat de personen die parten in Walcherse slavenscheepen kochten grotendeels uit dezelfde kapitaalkrachtige groep kwamen als diegenen die hoofdpaticipant van de MCC waren. Een voorbeeld is de zojuist genoemde Daniël Radermacher, die onder meer bewindhebber was van de VOC. Hij bezat meerdere aandelen in de MCC. Uit het bewaard gebleven deel van zijn persoonlijke financiële administratie blijkt dat hij daarnaast partenreder was van meerdere slavenscheepen. In 1770 had hij niet alleen geïnvesteerd in de *Jonge Ruijter*, maar ook in een ander slavenschip van Adriaan Kroef en in twee schepen van het Middelburgse kantoor De Bruijn & De Smit. Na afloop van een slavenreis hield Radermacher zijn part doorgaans aan, van het eventueel verdiende geld werd een uitkering gedaan en de rest van het kapitaal werd ingezet voor een nieuwe slavenreis met hetzelfde schip.⁷⁵

Motieven om te investeren

Idealistische motieven daargelaten, is de hoofdreden om ergens in te investeren doorgaans dat de geldschieder verwacht er financieel beter van te worden. Toch hoeft dat niet te betekenen dat alle investeerders in de slavenhandel slechts geïnteresseerd waren in het financiële resultaat van de slavenreizen zelf. Met een part kwam immers inspraak in de organisatie en het reisdoel van de uitreding. De Walcherse

W: Vrouw Petronella Maria Bevers, gebore Radermacher, ijder voor 1/3 part zijn heriderende, moetende bij te doene uitdeeling door mij aan hun, of bij schaade door hun aan mij, derzelver aandeel werden betaald of ontfangen". Per saldo had Radermacher zelf dus een 1/48^e part.

⁷² Eenzelfde constructie kan bijvoorbeeld gevonden worden bij Samuel Radermacher. Die hield in de jaren 1730 een 1/8 part in de Middelburgse rederij Radermacher & Steenhardt, hoewel hij 3/64^e part doorverkocht aan een edelman in Gent en 1/64^e aan een Middelburgse regent. Parmentier, 'De rederij Radermacher & Steenhardt', 138-140.

⁷³ Ibid en Paesie, 'De zeven slavenreizen van het Vlissingse fregat *Magdalena Maria*'.

⁷⁴ Bij het verzekeren van slavenscheepen, een andere kapitaalintensieve commerciële activiteit op Walcheren, verzekerden de directeurs van de MCC doorgaans ongeveer de helft van de verzekerde bedragen buiten Walcheren (zie § 5.2). Dat had deels te maken met risicospreiding, maar het geeft wellicht ook een idee van de beschikbaarheid van kapitaal op het eiland in de tweede helft van de achttiende eeuw.

⁷⁵ NL-MdbZA, Daniël Radermacher 8. Radermacher investeerde overigens ook in een Vlissingse lijnbaan en een Middelburgse buskruitmolen.

slavenhandelaren zelf schreven dat een partenrederij “dikwylen in twee en dertig leden bestaat, en welke alle te saamen compareeren, aan wien de onderneming word voorgesteld, die zy alle goed, of afkeuren, en waar omtrent ieder zyn stem heeft.”⁷⁶ Investeerders die baat hadden bij inspraak in de slavenhandel waren vooral grote leveranciers en afnemers van slavenschepen. Zoals nog zal blijken zullen investeerders in de Walcherse slavenhandel in de tweede helft van de achttiende eeuw zelden grote winsten uit de slavenhandel zelf hebben ontvangen. Een anonieme, vermogende Zeeuwse jongeman schreef in de jaren tachtig van die eeuw dat hij en zijn ouders in 27 jaar tijd zelfs een bedrag van f 167.000 hadden verloren met hun deelnemingen in slavenrederijen.⁷⁷ Inspraak in de organisatie van de reis werd waarschijnlijk een steeds belangrijker motief om te investeren in de slavenhandel.

De grootste groep investeerders die belang hadden bij inspraak in de partenrederijen ten slavenhandel waren leveranciers, die hun positie veilig wilden stellen. Bij terugloop van het aantal slavenreizen zouden zij immers belangrijke klanten verliezen. Het was wederom Aristodemus die in 1786 meldde “dat de tegenwoordige rheeders der nog weinige slaaven-scheepen zo niet alle, ten minsten, voor verre het grootste gedeelte geweest zijn leverantiers, ambachtslieden en soortgelijke, welke dan teffens bij de uitrusting van die scheepen, door hunne particuliere leverantien en arbeid, nog een bijzonder interest en voordeel hadden.”⁷⁸ Toeleveranciers investeerden zeker in de MCC en het is niet onwaarschijnlijk dat de grootste toeleveranciers ook parten in slavenscheepen van andere kantoren kochten.

Een tweede groep investeerders in slavenscheepen met een ander motief dan alleen direct rendement, waren eigenaren van plantages in de West-Indische koloniën. Dat konden zowel planter-eigenaren in de koloniën zijn, als eigenaren van plantages die zelf in de Republiek woonden. Voor hen was het essentieel om hun plantages te verzekeren van de aanvoer van voldoende arbeidskrachten. Een eerste optie daarvoor was het afsluiten van contracten met slavenhandelaren.⁷⁹ Maar ook het deelnemen in

⁷⁶ NL-HaNA, VWIS 1222, rekest van Walcherse slavenhandelaren aan de Staten-Generaal, 21 maart 1770 (scan 61).

⁷⁷ *Brieven over het bestuur der colonien Essequibo en Demerary*, deel IV, 185-186. De verwijzing naar de brief komt uit een kritisch stuk over de Walcherse slavenhandel door een anonieme Patriotse auteur, maar lijkt niet ongeloofwaardig. Zie ook hoofdstuk 3.

⁷⁸ *Ibid*, 123-124.

⁷⁹ ‘Conditien en voorwaarden’, NL-HaNA, VWIS 1222, bijlage bij missive van representant (...) en bewindhebbers van de WIC, Kamer Zeeland aan de Staten-Generaal, 9 maart 1770 (scan 42). Zelfs een contract garandeerde nog niet de levering van slaven. Zo moest het Vlissingse schip *Maria* volgens contract slaven afleveren in Essequibo/Demerara. Het deed echter eerst Suriname aan, waar de kapitein gedwongen werd te blijven aangezien veel bemanningsleden ziek waren. Zie o.a. rekesten van kapitein Jan Janssen aan de gouverneur-generaal van Suriname, NL-HaNA, 1.05.10.01 (Gouvernementssecretarie Suriname), inv. nr. 349, rekest mei 1769 (scan 1197 e.v.).

slavenrederijen kon soelaas bieden. Zo ging Snouck Hurgronje & Louijssen in 1768 actief op zoek naar investeerders in Essequebo/Demerara. Het kantoor stuurde een ‘concept-police’ met het voorstel voor een slavenreis naar 135 potentiële geïnteresseerden. Het betreffende slavenschip zou, “daar de meerderheid der geïnteresseerden sal goedvinden” naar Guinea of Angola varen en vervolgens naar Essequebo, waar de kapitein de ingekochte slaven aan de hand van loting aan de deelnemende reders zou verkopen.⁸⁰ Heel veel animo voor inschrijving was er overigens niet: op de 135 naar de kolonie verzonden brieven kwamen slechts 11 reacties. Dat kwam waarschijnlijk doordat dit een relatief dure en risicovolle manier was voor planters om aan slaven te komen. Het deelnemen in slavenschepen lijkt echter regelmatig en waarschijnlijk in toenemende mate gepraktiseerd te zijn door eigenaren van plantages.⁸¹ Zo is bekend dat veel investeerders in negotiaties voor plantages eveneens partnerhouder van Zeeuwse slavenschepen waren.⁸² De Amsterdamse koopman Hendrik Coenraad Sander is daarvan een voorbeeld. Hij bezat ten tijde van zijn overlijden in 1776 naast twee plantages in Berbice ook parten in twee slavenschepen die vanuit Vlissingen op die kolonie voeren, namelijk een 1/16 part in de *Helena* en een 1/32 part in de *Sara Henrietta*, beide uitgereed door Jan van der Woordt.⁸³ Toen de Walcherse slavenhandel in 1788 in zwaar weer verkeerde, meenden enkele inwoners van Berbice dat “vermogende Hollandsche ingezetenen die plantages alhier in eigendom bezitten, door deelneming in slavenrederyen nog eenigsints in staat zyn zig in deezen algemeenen nood te redden”.⁸⁴

2.3 Kapitaalbehoefte

Voor de uitreding van een slavenschip was veel kapitaal nodig. De boekhouder die de reis organiseerde moest om te beginnen een zeewaardig schip aankopen of laten

⁸⁰ NL-HaNA, VWIS 1222, bijlage bij missive van representant (...) en bewindhebbers van de WIC, Kamer Zeeland aan de Staten-Generaal, 9 maart 1770 (scan 45).

⁸¹ De praktijk lijkt vooral in Suriname gemeengoed te zijn geweest.). ‘Copie-circulaire missive van zeeker comptoir van negotie [Snouck Hurgronje & Louijssen], ten jaare 1768, aan diverse planters en ingezeetenen in Essequebo en Demerary gezonden’, in: *Berigt van den repraesentant (...) en bewindhebbers van de ge-octrooyeerde West-Indische Compagnie* (1770). Johannes Louijssen bevestigde dit in de late jaren tachtig van de achttiende eeuw, ‘Berigt van de kooplieden te Vlissingen’, ongedateerd, f. 37, bijlage bij *Missive van de Vergadering van Thienen aan Haar Hoog Mogende* (1786).

⁸² NL-HaNA, VWIS 1222, brief van de bewindhebbers van de Zeeuwse WIC-kamer aan de Staten-Generaal, 19 februari 1770 (scan 20).

⁸³ NL-AsdSAA (Stadsarchief Amsterdam), 5075 (Notarissen standplaats Amsterdam), inv. nr. 13909, notaris Kier van der Piet, minuutakte boedelinventaris 13 mei 1776 (scan 356) De waarde van de parten staat niet vermeld. Volgens de inventaris was de boekhouder van beide schepen het Amsterdamse kantoor Christiaan Cruijs & Zoon. Mogelijk traden zij op als Amsterdamse correspondent van Jan van der Woordt.

⁸⁴ NL-HaNA, VWIS 712, rekest planters en ingezetenen van Berbice, op 6 februari 1788 aan de Staten-Generaal gepresenteerd (scan 14).

bouwen. Daarnaast was het zijn taak om een geschikte bemanning vinden en die enkele maanden loon vooruit te betalen. Hij moest het schip van victualie voorzien, niet alleen voor de bemanning, maar ook voor de honderden mensen die in West-Afrika als slaaf aan boord zouden komen. Het meeste geld was echter bestemd voor het aanschaffen van de handelsgoederen (het cargazoen) waarmee de kapitein slaven en goederen in kon kopen. Dan waren er nog de verzekeringen, fiscale lasten, kosten voor sjouwers en andere dienstverleners. Tussen 1755 en 1780 vertrokken jaarlijks tussen de negen en vijftien slavenschepen vanaf het eiland, waarmee een aanzienlijk kapitaal gemoeid was. Van alle slavenreizen van de MCC, uitgevoerd in de periode 1732-1802, zijn uitgebreide financiële gegevens. Dat geldt niet voor slavenschepen van andere Walcherse kantoren, maar aan de hand van enkele afrekeningen valt een goede indruk te krijgen. Gezamenlijk kunnen deze bronnen inzicht geven in de kapitaalbehoefte van de Walcherse slavenhandel.

Investeringen in MCC-uitredingen

De directeurs van de MCC hebben in de achttiende eeuw in totaal 113 maal een schip uitgereed voor een slavenreis. Hiervoor gebruikte de compagnie 28 verschillende schepen, vrijwel allemaal op de eigen werf in Middelburg van stapel gelopen. Van de 113 uitredingen konden de kapiteins 100 maal de volledige driehoeksreis voltooien en dus via West-Afrika en West-Indië terugkeren naar Middelburg. Tijdens de 13 onvoltooide reizen werden 7 schepen in 1781 door Engelse kapers veroverd, verongelukten 2 schepen bij thuiskomst in Nederland en werden 4 schepen in Amerika afgekeurd vanwege een te slechte staat om terug naar Europa te varen. Om te bepalen hoeveel kapitaal gemoeid was met een uitreding ten slavenhandel is een duik in de boekhouding van de MCC noodzakelijk.

De boekhouding van de MCC biedt een gedetailleerd overzicht van de kosten van alle MCC-uitredingen. De boekhouders administreerden reizen afzonderlijk. Vóór iedere nieuwe uitreding openden zij twee rekeningen in het grootboek: een scheepsrekening en een cargazoenrekening. Bij thuiskomst kwam daar een derde rekening bij, namelijk de retourrekening. Ook werden de rekeningen pas na thuiskomst gesloten, tijdens de reis stonden de saldi van de scheepsrekening en de cargazoenrekening op de balans. Alle posten die de boekhouders op de verschillende rekeningen boekten, kopieerden ze in de zogenoemde scheepsboeken. Daarin kwam ook een verkort verslag van de West-Afrikaanse en West-Indische handel van de kapitein; dus het inruilen van cargazoen voor slaven en de verkoop van slaven in West-Indië. In de Middelburgse groot- en journaalboeken is deze 'tussenhandel' niet

rechtstreeks terug te vinden. Het scheepsboek van één afzonderlijk schip geeft een chronologisch overzicht van de resultaten van alle achtereenvolgende reizen en was daarmee een administratief instrument voor de directeuren om de resultaten van achtereenvolgende reizen te vergelijken.⁸⁵

Figuur 2-1: Boekhoudkundige verwerking (slaven)uitreding bij de MCC

debet	Scheepsrekening	credit
Scheepswaarde begin reis (I)	Scheepswaarde einde reis	
Kosten equipage (I)	Winst op cargazoën	
Thuiskomende ongelden		
Saldo (winst op reis)	Saldo (verlies op reis)	
debet	Cargazoënkering	credit
Inkoopprijs + onkosten cargazoën (I)	Netto-opbrengst retouren	
Saldo (winst op cargazoën)		
debet	Retourenrekening	credit
Onkosten op de retouren	Opbrengst retouren	
Saldo (netto-opbrengst retouren)		

De met 'I' gemarkeerde posten betreffen de aanvankelijke investering in de uitreding. Alle andere posten werden pas na vertrek en bij thuiskomst geboekt. Zie voor meer toelichting bijlage B.

Om te bepalen hoeveel de MCC investeerde in een uitreding, zijn de eerste twee grootboekrekeningen van belang: de scheepsrekening en de cargazoënkering. De voor aanvang van de reis op die rekeningen geboekte kosten (in figuur 2-1 aangemerkt met 'I') betreffen de totale investering. De rest van de posten werd pas na thuiskomst geboekt. De boekhoudkundige verwerking van de reis van het schip *Aurora* in 1776 kan als illustratie dienen. Dit 26 meter lange fregatschip was in 1771 afgeleverd door de werf

⁸⁵ Op die van de *Watergeus* na zijn alle scheepsboeken van MCC-slavenscheperen bewaard gebleven. De cijfers van de *Watergeus* zijn echter te reconstrueren uit de groot- en journaalboeken van de compagnie. De West-Afrikaanse en West-Indische handel valt te reconstrueren uit de aantekeningen van de kapitein.

van de MCC en had tussen dat jaar en 1775 twee reizen gemaakt via Loango-Angola naar West-Indië. Eind 1775 nam de directie het besluit om de *Aurora* opnieuw uit te redden voor een slavenreis, ditmaal naar Guinea.⁸⁶ In het grootboek openden de boekhouders een scheepsrekening voor deze reis onder de naam 'Fregatschip Aurora, 3^e equipage'.⁸⁷ De beginwaarde van het schip zelf werd debet gesteld, verder werden gedebiteerd diverse posten die samenhangen met het gereedmaken van het schip. Zo betaalden de directeuren de aangemonsterde bemanning twee maanden gage vooruit, hetgeen een kostenpost van f 1.088 opleverde. Ook betaalde de kassier van de MCC per kas ruim f 800 in muntgeld aan diverse bakkers voor scheepsbrood.⁸⁸ Verder brachten sjouwers voor meer dan f 2.000 aan geconserveerd vlees aan boord.⁸⁹ Tezamen met andere victualiën, vertimmeringen en de assurantiepremie bedroeg het debetsaldo van de scheepsrekening bij het vertrek van de *Aurora* in juni 1776 in totaal f 44.100. De tweede grootboekrekening die de boekhouders openden was de cargazoenrekening, met als titel 'Cargazoenen per Africa & America met het schip Aurora, 3^e voyage'.⁹⁰ Op deze rekening debiteerden zij alle kosten die betrekking hadden op de handel. Het betrof vooral betalingen aan leveranciers van handelsgoederen, in totaal bijna f 50.000. Andere handelskosten betroffen het lastgeld dat de directeuren aan de WIC betaalden (f 4.131) en de assurantiepremie voor de handelswaar (f 1.800). De ingekochte gort (f 1.549) en bonen (f 725) die bestemd waren als voedsel voor de mensen die als slaven aan boord kwamen werden eveneens op deze grootboekrekening gesteld. Slaven werden immers gezien als lading en de voedingskosten waren daarom handelskosten. Bij vertrek was het debetsaldo van de cargazoenrekening f 59.580. De som van de debetsaldi van beide grootboekrekeningen op het moment van vertrek van de *Aurora* was gelijk aan de investering van de MCC in de deze uitreding, te weten f 103.680.

⁸⁶ NL-MdbZA, MCC 22, Notulen vergadering directeuren, vergadering 19 december 1775 (scan 39).

⁸⁷ Eind 1775 werd deze grootboekrekening aangemaakt, zie NL-MdbZA, MCC 1698, Grootboek 'La K' (1769-1775), folio 180 (scan 206). Vanwege de ingebruikname van een nieuw grootboek werd het saldo overgebracht naar MCC 1699, Grootboek 'La L' (1776-1786), folio 39 (scan 65). Alle cumulatieve posten die verband hielden met de uitreding werden hier gedebiteerd. Meer details zijn te vinden in MCC 1636, Journaalboek 'La L' (1776-1786) en MCC 1680, Kasboek 'La N' (1775-1782). Veel van deze details werden ook vermeld in het scheepsboek van de *Aurora*, waarin alle posten voor alle achtereenvolgende reizen van het schip werden verzameld. Zie MCC 213, Scheepsboek *Aurora*, vanaf f. 45 (scan 24).

⁸⁸ Ter illustratie: zie de journaalpost in NL-MdbZA, MCC 1636, journaalpost 31 juli 1776 (scan 26) en MCC 1680, kasboek 31 juli 1776 (scan 31).

⁸⁹ Zie voor een overzicht van alle journaalposten NL-MdbZA, MCC 213, folio 43-45 (scan 24-34).

⁹⁰ NL-MdbZA, MCC 1699, Grootboek 'La L' (1776-1786), folio 65 (scan 91).

Tabel 2-2: Gemiddelde investering per MCC-uitreding ten slavenhandel

Vertrekjaar	Gemiddelde investering / uitreding <i>f</i>	Waarvan equipage <i>f</i>	Waarvan cargazoen <i>f</i>	Aantal uitredingen	Gemiddeld aantal lasten
1732-1739	70.920	29.190	41.730	1	126
1740-1749	54.366	21.654	32.713	12	80
1750-1759	60.987	23.788	37.199	20	85
1760-1769	76.754	30.327	46.426	30	87
1770-1779	90.103	35.076	55.026	35	89
1780-1789	99.873	44.740	55.133	10	99
1790-1799	122.869	63.693	59.177	4	112
1800-1802	138.732	65.190	73.542	1	104

Bron: MCC 167-1424, Scheepsboeken, en MCC 1698-1699, Grootboeken.

Een last is een vroegmoderne inhoudsmaat voor schepen en komt ongeveer overeen met 2 ton.

De hoogte van de kapitaalbehoefte voor een slavenreis hing samen met diverse factoren. Belangrijk waren de reisbestemming, de grootte van het schip en de hoeveelheid in te kopen slaven. Aangezien de kapitein in West-Afrika betaalde met handelsgoederen, waren de prijzen van deze goederen in Nederland ook van belang. Op basis van het archief van de MCC valt een overzicht samen te stellen van de gemiddelde uitredingskosten tussen 1732 en 1802, de jaren waarin de compagnie actief was in de slavenhandel.⁹¹ De hoge gemiddelde investering in de eerste periode (1732-1740) is enigszins misleidend, vanwege het feit dat het eerste MCC-slavenschip *Hof van Zeeland* groter en kostbaarder was dan veel latere schepen. Tussen de jaren veertig en de jaren tachtig van de achttiende eeuw blijkt er grofweg sprake te zijn geweest van een verdubbeling van de gemiddelde investering per uitreding.⁹² De belangrijkste oorzaak hiervan is de sterk gestegen slavenprijs in West-Afrika (zie tabel 5-5).

⁹¹ Het betreft hier de investeringen in de op zichzelf staande slavenreizen. Eventuele facilitaire kosten voor het walbedrijf van de compagnie (bijvoorbeeld ten behoeve van de conciërge, pakhuizen, e.d.) zijn hier niet bij inbegrepen.

⁹² Vergelijk tabel 2-2 met de opmerking van Cornelis van der Oudermeulen in 1785: "Thans reket men hier te lande, dat schip en slaaven behoeftens de eene helft, en het cargazoen ter inruiling van 350 a 400 slaaven, de andere helft bedragen, en dat tot het eene en ander noodig is 100,000 Gls. (...)" Van der Oudermeulen overschat waarschijnlijk het gemiddeld aantal ingekochte slaven, maar zijn schatting van de totale uitredingskosten komt zeer wel overeen met de werkelijke uitredingskosten van de MCC in deze periode. Cornelis van der Oudermeulen, *Iets dat tot voordeel der deelgenooten van de Oost Indische Compagnie en tot nut van ieder ingezetten van dit gemeenebest kan strekken* (1785), 113. Zie ook § 5.1.

Slavenhandel ten opzichte van andere handelstakken

De MCC hield zich vóór 1755 niet alleen bezig met de slavenhandel, maar ook met andere vormen van scheepvaart. Dat maakt het mogelijk om de uitredingskosten van verschillende typen reizen in de vroege periode te vergelijken. Tussen 1720 en 1755 voeren MCC-schepen op Europese bestemmingen. Equipagekosten voor Europese reizen lagen vaak rond de f 10.000, uiteraard mede afhankelijk van de grootte van de betrokken schepen.⁹³ Tegenover deze lagere uitredingskosten ten opzichte van de slavenhandel staat het feit dat schepen in de Europese vaart meerdere reizen per jaar konden maken. Wellicht beter vergelijkbaar met de slavenhandel waren twee andere takken van scheepvaart waar de MCC regelmatig schepen voor uitreedde, namelijk de handel op Spaans West-Indië en de retourhandel op Afrika.

De handel op Spaanse koloniën in West-Indië was feitelijk smokkelhandel; weliswaar was het vanuit Nederlands oogpunt legaal (de MCC betaalde dan ook keurig recognitie aan de WIC), maar vanuit Spaans oogpunt was het handeldrijven met Spaanse koloniën door buitenlanders een illegale activiteit. De rechtstreekste smokkelhandel vanuit Nederland naar de Spaanse West-Indische koloniën was een Zeeuwse specialiteit.⁹⁴ Reders zetten voor deze vaart meestal grote schepen in, die een kostbare lading aan boord hadden. In totaal heeft de MCC 59 keer een schip naar Spaans West-Indië uitgereed, waarvan 28 tussen 1731 en 1750. De gemiddeld in deze reizen geïnvesteerde bedragen lagen veel hoger dan die in de slavenhandel. Vooral de cargazoenen, die vooral uit textielwaren bestonden, waren waardevoller. Deze handel was eveneens zeer risicovol en de Spaanse autoriteiten traden er actief tegen op. Na enkele grote verliezen in de jaren veertig van de achttiende eeuw besloot de directie van de MCC ermee te stoppen. De retourvaart op Afrika is langer doorgegaan, tot de lage verkoopprijzen van Afrikaanse producten in de jaren zestig de resultaten onder druk zetten.⁹⁵ De geïnvesteerde bedragen liggen niet heel ver af van de investeringen in de slavenhandel, hoewel de compagnie soms kleinere (en goedkopere) schepen gebruikte.

⁹³ Reinders Folmer-Van Prooijen, *Van goederenhandel naar slavenhandel*, Bijlage X, 206-207. De gemiddelde totale equipagekosten bedroegen £ 2.286 (f 13.716). Reinders Folmer-Van Prooijen vermeldt in haar bijlage echter het totale debetsaldo van de equipagerekening. Het betreft daarom ook kosten die gemaakt zijn nadat het betreffende schip terug in Middelburg was. De totale investeringskosten in de initiële uitreding waren dus lager.

⁹⁴ Klooster, *Illicit Riches*, 84-86.

⁹⁵ *Memorie over de vaart en commercie langs en op de Kusten van Africa en America (...)*, geschreven door Walcherse slavenhandelaren, bijlage bij de Resolutien van de Staten van Holland, 3 september 1760. Zie ook hoofdstuk 7.

Tabel 2-3: Gemiddelde investering per MCC-uitreding op Spaans West-Indië en West-Afrika

Vertrekjaar / bestemming	Gemiddelde investering / uitreding <i>f</i>	Waarvan equipage <i>f</i>	Waarvan cargazoen <i>f</i>	Aantal uitredingen
<i>Spaans West-Indië</i>				
1731-1740	145.473	36.171	109.302	19
1741-1750	187.808	40.395	147.412	9
<i>Retourreizen Afrika</i>				
1731-1740	59.046	20.178	38.869	8
1741-1750	63.355	18.576	44.779	12
1751-1760	58.683	22.649	36.033	9
1761-1770	65.613	23.311	42.302	8

Bron: MCC 167-1424, Scheepsboeken, en MCC 1698-1699, Grootboeken.

Investerings in partenrederijen ten slavenhandel

De overlevering van de complete boekhouding van de MCC is uniek. Zowel in binnen- als buitenland is een dergelijke collectie van gegevens over slavenreizen ongeëvenaard. Van alle Walcherse slavenhandelaren is de MCC de enige waarvan de boekhouding bewaard is gebleven. Dat maakt het lastig om de cijfers van de MCC te vergelijken met die van andere slavenschepen uit Middelburg en Vlissingen. Toch is er nog wel iets te vinden over investeringen in slavenreizen van Walcherse partenrederijen. Want hoewel de boekhoudingen van de organiserende kantoren verloren zijn gegaan, kregen investeerders in deze slavenreizen regelmatig een afrekening voor hun scheepspart. Enkele van deze afrekeningen – of afschriften daarvan – zijn terug te vinden in diverse familiearchieven. Jan Parmentier vond in een Vlaams privé-archief bijvoorbeeld documenten die betrekking hebben op enkele slavenreizen van de Middelburgse rederij Radermacher & Steenhart tussen 1731 en 1740. Helaas bevatten de gegevens niet veel financiële informatie. Wel is bijvoorbeeld duidelijk dat het schip *Genoveva Maria* voor de reis van 1735-1736 een cargazoen aan boord had ter waarde van *f* 25.300.⁹⁶ Dat was minder dan aan boord van het MCC-schip *Hof van Zeeland* enkele jaren daarvoor, maar de beperkte grootte van het schip (53 last) zal daar één van de redenen voor zijn geweest.⁹⁷

⁹⁶ Parmentier, 'De rederij Radermacher & Steenhart', 144.

⁹⁷ Parmentier, 'De rederij Radermacher & Steenhart', 141.

Voor Walcherse slavenreizen in de tweede helft van de achttiende eeuw zijn meer gegevens beschikbaar. Ruud Paesie beschrijft enkele bescheiden uit een Utrechts familiearchief over slavenreizen van het Vlissingse schip *Magdalena Maria*. Deze collectie bevat meer financiële gegevens dan Paesie beschrijft en in hetzelfde archief zijn ook gegevens te vinden over twee slavenreizen van het *Goede Voornemen* van Johannes Louijssen & Zoon, uitgereed in 1790 en 1792. Ook in overgeleverde grootboeken en journaalboeken van de achttiende-eeuwse Middelburgers Jan Wijbo en Daniël Radermacher zijn afschriften te vinden die betrekking hebben op Walcherse slavenreizen. Op basis van deze informatie valt terug te rekenen hoe groot de totale investering in deze reizen was. Tabel 2-4 bevat een overzicht met financiële gegevens van 22 individuele Walcherse slavenreizen op negen verschillende schepen uit de periode 1745-1792.

Het is interessant om de gegevens in deze tabel te vergelijken met de gemiddelde investeringen in MCC-schepen, zoals vermeld in tabel 2-2. Een vergelijking is echter niet zonder meer mogelijk. De financiële gegevens uit tabel 2-4 zijn indirect verkregen uit de boekhoudingen van de betrokken rederijen. Net als de MCC administreerden de andere kantoren hun slavenreizen afzonderlijk, maar anders dan bij de compagnie werden de kosten en opbrengsten steeds over een vast aantal parten verdeeld. Door het ontbreken van de onderliggende boekhouding is niet altijd na te gaan welke posten hierbij wel en welke niet zijn opgenomen. Zo is het in sommige gevallen onduidelijk of de assurantie voor de schepen in de partwaarde zat. Waarschijnlijk sloot de boekhouder de verzekering voor het hele schip af, maar het is ook mogelijk dat individuele partenhouders soms zelf hun part verzekerden.⁹⁸ Naast onduidelijkheid over de assurantie, valt in tabel 2-4 op dat de investeringen in eerste uitredingen van schepen veel hoger zijn dan die in latere uitredingen van hetzelfde schip. Dat komt doordat de betrokken schepen vóór hun eerste reis moesten worden aangekocht of gebouwd, terwijl voor latere reizen doorgaans slechts wat onderhoud en vertimmeringen nodig waren. De journaalposten die afkomstig zijn uit de administratie van investeerders bevatten doorgaans alleen de waarde van die vertimmeringen. In de afschriften van de boekhouders was de scheepswaarde wel opgenomen, ten behoeve van de waardering

⁹⁸ In het eerder besproken rederijcontract van Snouck Hurgronje & Louijssen werd expliciet vermeld dat de boekhouders de assurantie voor zowel het schip als de cargazoengoederen verzorgden. NL-HaNA, VWIS 1222, bijlage bij missive van representant (...) en bewindhebbers van de WIC, Kamer Zeeland aan de Staten-Generaal, 9 maart 1770, f. 82-83 (vanaf scan 45). Een onderzoek naar Friese partenrederijen door R.S. Wegener Sleeswijk liet zien dat daar de verzekering echter meestal een zaak was van individuele partenhouders. Wegener Sleeswijk, 'Rendement van Friese partenrederijen', 72. Ook in Liverpool werd het assureren van scheepsparten in slavenschepen doorgaans overgelaten aan de individuele aandeelhouders. Richardson, 'Profits in the Liverpool slave trade', 71.

Tabel 2-4: Totale investeringen in 22 Walcherse partenredereien in de slavenhandel

Jaar van vertrek	Scheepsnaam	Boekhouder	Thuishaven	Uitreding	Afrikaanse bestemming	Investering ring	Waarvan equipage	Waarvan cargazoën	Bron
						f	f	f	
1745	<i>Maria Jacoba</i>	Van der Poest	Vlissingen	1	Angola	70.116	29.181	40.934	NL-MdbZA, Clement 79
1747	<i>Maria Jacoba</i>	Van der Poest	Vlissingen	2	Angola	57.444	12.968	44.476	NL-MdbZA, Clement 79
1748	<i>Maria Jacoba</i>	Van der Poest	Vlissingen	3	Angola	67.326	18.916	48.410	NL-MdbZA, Clement 79
1749	<i>Maria Jacoba</i>	Van der Poest	Vlissingen	4	Angola	69.344	NB	NB	NL-MdbZA, Clement 79
1761	<i>Magdalena Maria</i>	Jan de Zitter & Zonen	Vlissingen	1	Guinea	55.885	24.337	31.548	NL-UtHUA, De Beaufort 317
1762	<i>Magdalena Maria</i>	Jan de Zitter & Zonen	Vlissingen	2	Guinea	43.772	9.242	34.530	NL-UtHUA, De Beaufort 317
1767	<i>Magdalena Maria</i>	Jan de Zitter & Zonen	Vlissingen	5	Guinea	51.627	10.333	41.295	NL-UtHUA, De Beaufort 317
1769	<i>Magdalena Maria</i>	Jan de Zitter & Zonen	Vlissingen	6	Guinea	49.496	8.694	40.802	NL-UtHUA, De Beaufort 317
1770	<i>Magdalena Maria</i>	Jan de Zitter & Zonen	Vlissingen	7	Guinea	50.596	8.143	42.454	NL-UtHUA, De Beaufort 317
1771	<i>Jonge Ruijter</i>	Adriaan Kroef	Vlissingen	5	Angola	57.731	10.607	47.125	NL-MdbZA, Radermacher 6
1771	<i>Avontuur</i>	De Bruijn & De Smit	Middelburg	1	Guinea	116.788	46.980	69.808	NL-MdbZA, Radermacher 6
1771	<i>Carolina Medioburgensis</i>	De Bruijn & De Smit	Middelburg	6	Guinea	79.795	19.492	60.303	NL-MdbZA, Radermacher 6
1772	<i>Princes Roijal</i>	Adriaan Kroef	Vlissingen	2	Angola	68.382	10.012	58.370	NL-MdbZA, Radermacher 6
1773	<i>Jonge Ruijter</i>	Adriaan Kroef	Vlissingen	6	Angola	63.108	14.050	49.058	NL-MdbZA, Radermacher 6
1774	<i>Princes Roijal</i>	Adriaan Kroef	Vlissingen	3	Angola	69.218	11.223	57.995	NL-MdbZA, Radermacher 6
1774	<i>Maria</i>	Snouck Hurgronje & Louijssen	Vlissingen	6	Angola	75.387	NB	NB	NL-MdbZA, Snouck Hurgronje 64
1774	<i>Vrouwen Anna & Catharina</i>	Snouck Hurgronje & Louijssen	Vlissingen	4	Angola	71.982	NB	NB	NL-MdbZA, Snouck Hurgronje 64
1774	<i>Carolina Medioburgensis</i>	De Bruijn & De Smit	Middelburg	7	Guinea	74.743	NB	NB	NL-MdbZA, Radermacher 6
1777	<i>Maria</i>	Snouck Hurgronje & Louijssen	Vlissingen	7	Angola	68.526	NB	NB	NL-MdbZA, Snouck Hurgronje 64
1778	<i>Anna & Catharina</i>	Snouck Hurgronje & Louijssen	Vlissingen	5	Guinea	59.040	NB	NB	NL-MdbZA, Snouck Hurgronje 64
1790	<i>Goede Voornemen</i>	Johannes Louijssen & Zoon	Vlissingen	1	Guinea	89.876	32.609	57.267	NL-UtHUA, De Beaufort 318
1792	<i>Goede Voornemen</i>	Johannes Louijssen & Zoon	Vlissingen	2	Guinea	117.626	26.121	91.504	NL-UtHUA, De Beaufort 318

De bestemming van de tweede en vierde uitreding van de *Maria Jacoba* is onzeker, maar het is zeer waarschijnlijk dat het net als tijdens haar andere reizen naar Loango-Angola ging. Bronnen: NL-MdbZA, 483 (J.C. Clement), inv. nr. 79, grootboek van Jan Wijbo en zijn vrouw Catharina Lacroix, (1737)-1763. *Ibid.*, 473 (Daniël Radermacher), inv. nr. 6, journal 1770-1789. *Ibid.*, 98 (Familie Snouck Hurgronje), inv. nr. 64, kapitaalboek Steven Matthijs Snouck Hurgronje. NL-UtHUA (Het Utrechts Archief), 53 (Familie De Beaufort), inv. nr. 317, rekeningen-courant en inv. nr. 318, opbrengst Goede Voornemen.

van een scheepspart. Daaruit blijkt dat deze kantoren net als de MCC afschreven op hun slavenscheperen.

Met deze kanttekeningen in het achterhoofd is het mogelijk om de gegevens van MCC-slavenreizen te vergelijken met die van andere rederijen. Helaas is de grootte van de meeste schepen in tabel 2-4 niet bekend, maar de waarde van de cargazoenen aan boord komt zeer wel overeen met de gemiddelde waarde van de handelsgoederen aan boord van MCC-slavenscheperen. De gemiddelde waarde van de cargazoenen op de zeven niet-MCC reizen in de periode 1770-1774 waarvoor gegevens bekend zijn, bedroeg *f* 55.016. Dit is vrijwel identiek aan de waarde van de cargazoenen die MCC-scheperen in de periode 1770-1779 meenamen (*f* 55.026). De equipagekosten zijn wel structureel lager, maar dit wordt voor het grootste deel veroorzaakt door het feit dat bij de MCC de boekhoudkundige waarde van de schepen bij de equipagerekening werd geteld. Hoewel een gedetailleerde analyse door het ontbreken van de boekhoudingen van andere kantoren niet mogelijk is, valt met relatieve zekerheid te stellen dat er geen grote verschillen waren in de benodigde investeringen voor MCC-uitredingen ten slavenhandel en de uitredingen van andere kantoren.

Kapitaalbehoefte van de Walcherse slavenhandel

Uitgaande van de – waarschijnlijk representatieve – cijfers van de MCC, was er in de jaren vijftig van de achttiende eeuw zo'n *f* 60.000 nodig om een slavenreis uit te reden, waarvan de waarde van het schip deel uitmaakte. Een decennium later was dat bedrag al opgelopen tot ruim *f* 75.000 en in de jaren zeventig was het al zo'n *f* 90.000. De gemiddeld veertien slavenscheperen per jaar die in de jaren zestig van Walcheren vertrokken moeten dus een kapitaal hebben vertegenwoordigd van ongeveer *f* 1 miljoen. In de jaren zeventig bleef de jaarlijkse kapitaalbehoefte ongeveer gelijk, ondanks een daling in het gemiddelde aantal Walcherse slavenreizen per jaar. Dit kwam door de toegenomen uitredingskosten, die waarschijnlijk de groei van de Walcherse slavenhandel belemmerden. Een deel van het jaarlijks benodigde kapitaal moesten reders steeds opnieuw werven bij investeerders. Het betrof dan geld voor de aanbouw van nieuwe schepen, voor reparaties aan bestaande schepen en voor de inkoop van victualiën en cargazoenen.

Om een betere indruk te krijgen van de orde van grootte van het in de slavenhandel geïnvesteerde kapitaal, is het interessant om deze te vergelijken met de cijfers van Jan van de Voort over West-Indische negotiatieleningen. In de late jaren zestig van de achttiende eeuw ontstonden er in de Republiek talloze negotiatiefondsen, die hypothecaire leningen verstrekten aan plantages in de West. Volgens Van de Voorts

berekeningen is er vanuit de Republiek tussen de jaren 1766 en 1775 in totaal *f* 57.845.657 geïnvesteerd in zo'n 200 negotatiefondsen. Het leeuwendeel van de negotaties (81 procent) was in Amsterdam uitgegeven. Op Walcheren namen personen het initiatief tot de oprichting van negotaties voor de 'Zeeuwse' kolonie Essequibo/Demerara. In dezelfde periode haalden Middelburgse negotaties in totaal *f* 3.423.842 op.⁹⁹ Net als bij de slavenhandel zal een deel van dat kapitaal van buiten Walcheren zijn gekomen. Gezien het jaarlijks benodigde kapitaal in de slavenhandel zal het cumulatief in die handel geïnvesteerde bedrag op het eiland echter veel groter zijn geweest dan de totale investeringen in negotaties.

2.4 Conclusie

De Walcherse handelskantoren die actief waren in de slavenhandel opereerden niet in een isolement. Ze namen actief deel aan verschillende economische sectoren die elkaar bij voorkeur versterkten. Zo combineerden slavenhandelaren het organiseren van slavenreizen met buskruitproductie, textielhandel en bilaterale vaart op Essequibo/Demerara. De slavenhandelaren die aan het hoofd stonden van de vele partenrederijen ten slavenhandel waren relatief vermogende lieden, hoewel ze zelden tot de allerrijksten behoorden. De MCC was vrijwel zeker het enige slavenhandelskantoor met een in aandelen verdeeld bedrijfskapitaal dat al haar slavenreizen zelf financierde. Investeerders in die compagnie konden hun aandelen verkopen, maar niet hun kapitaal terugtrekken. De andere handelskantoren moesten vaak actief op zoek naar nieuwe investeerders, binnen en buiten Walcheren.

Helaas is niet nauwkeurig te achterhalen wie de investeerders in de Walcherse slavenhandel waren en wat hun afkomst was. Waarschijnlijk ging het in hoofdzaak om vermogende lieden, die een meer dan bijkomstig belang hadden in de slavenhandel. Het waren bijvoorbeeld grote toeleveranciers of eigenaren van West-Indische plantages. Ook op dit punt week de MCC af van haar concurrenten, aangezien de structuur van de compagnie ervoor zorgde dat ook minder vermogende mensen erin konden investeren. Het grootste deel van de aandeelhouders bezat dan ook voor slechts een gering bedrag aan aandelen. Deze groep omvatte veel kleine ambachtslieden en winkeliers die dankzij hun aandeel voorrang kregen als leveranciers voor de MCC. De bulk van het kapitaal was echter in handen van een kleinere groep hoofdparticipanten, waarschijnlijk dezelfde personen bij wie andere slavenhandelskantoren aanklopten voor kapitaal. In de tweede

⁹⁹ Van de Voort, *Westindische plantages*, 103.

Organisatie en financiering

helft van de achttiende eeuw behoorden slavenreizen tot de kostbaarste particuliere scheepsuitredingen.